

יט א וידבר יהוה אל משה לאמר: א ומליץ יי עם משה למימר: ב דבר אל כל עדת בני ישראל

לקט בהיר

רשי

(א) פי' הקהילו ע"י כרוז וכדומה שיצאו כולם איש לא יעדר, משא"כ בשאר כל הלימודים שלמד משה תורה עם ישראל או היה מזה להם מה שקבל מסיני ובאהל מועד, הגם שהיה לכל ישראל כמו ששינו בעירובין ורשי מביאו סוף פ' תשא, אבל פשוט שלא היו מחויבים לנה ולא היו ממש כולם, ומן הסתם היו בכל פעם יחידים שלא באו (ג"א), וזה מתאים למה שאמרו ז"ל הונח בילקוט פ' ויקהל אמר הקב"ה למשה עשה קץ קהילות גדולות ודרוש לפניכם ברבים הלכות שבת וכו', הרי שהם ב' דברים, סדר הלימוד שנוכר בגמ' לחוד, ודרשות לחוד (בג"י), או אפשר שבפעם האחת היו נקהלים אנשים ונשים וטף, משא"כ בשאר כל האסיפות והלימודים לא באו אלא אנשים (רא"ם), והש"ס הביא דברי הרא"ם אלו ולא זיין שזהו דברי הרא"ם, ומה שכתב עוד שם לא הבנתי, והגם שגריש פ' ויקהל כתיב ג"כ לשון זה ויקהל משה את כל עדת, מה"ג גם שם היה בהקבל, ורשי לא אמר שם מדי, שפשוט הוא שזה פירושו של, כל עדת, והטעם מוכן שם, לפי שהיה מזהו אותם נדבת המשכן והיה רוצה משה (ומן הסתם

אור החיים

(ט) ב. אל כל עדת וגו'. טעם אומרו אל כל אמרו ז"ל בחורף כהנים לפי שפרשה זו רוב גופי החורה תלוים בה נאמרה בהקבל. והגם שכל מלוא ומלוא החורה היה משה אומרה לכל ישראל כאמור בצריחה הוצאה בעירובין (כ"ד:). חירן הרא"ם שהיו נכנסים כח אחר כח, מה שאין כן בפרשה זו שנכנסו יחד ע"כ. וקשה לדבריו אם כוונתו באומרו שהיו נכנסים כח אחר כח על ישראל שהיו באים אחר הזקנים, אם כן משה הי' אומר יותר מחמשה וששה פעמים, ולפי חשבון הפעמים שמנה החנה שם שיש ביד כל אחד ד' אינו משמע כן, שכתבו זה לשונם נכנסו כל העם וכו' נמלאו ביד אהרן ד'. ואם כוונת הרב באומרו כח אחר כח הוא על כח של אהרן, ונדב ואביהוא, וכח של הזקנים, וכו' שבשאר הציוויים היו נכנסים זה אחר זה וכאן נכנסו יחד אהרן נדב ואביהוא והזקנים והישראלים. הנה צמח שנעמוד על עקרון של דברים למה משה נהג בכל המלות בסדר זה, ולא היה שונה לכולם יחד ד' פעמים, ונמלאו לכל אחד מישראל ד' פעמים מפי משה, שהוא יותר טוב

אור בהיר

(א) פי' המון עם שנאו אחר הזקנים גם הם היו מתחלקים לכתות. (ב) טעם זה הראשון הוצא שם בגמ', וטעם השני דעת עלמנו, ורבות נמוה לתלמיד ומיק. (ג) גם סברא זו היא סברה הרא"ם ז"ל, ופי' אומרו הנכון "בעניי" נכון בעניי דרך ב' של הרא"ם לא

ישראל ומימר להון קדשיו תהון ואמרת אלהם קדשים תהיו כי קדוש

רשי

לקט בהיר

תלוין צב" (ח"ב - ויק"ס): קדושים תהיו. הוון פרושים מן העריות^א ומן העצירה (ח"ס), שכל מקום שאחזק מולא גדר ערוה אחזק מולא קדושה, (כ"א ז) (ב"ב: ב) פי' לא רק שמלא וגדוש כל פסוק צפני ענמו בהלכות וגופי תורה, אלא גם תלויים בה הלכות וגופי תורה שבשאר מקומות, שמקמתם ואילו פרטים כחובים כאן, ונלמדים מכאן נמדות שהתורה נדרשת בהן, כגון ע"ז, שבת, כיבוד אב ואם, גניבה וכו' וכו', א"כ בלא פ' קדושים הם רק תני דבר, הרי שרוב גופי תורה תלויה בפ' קדושים (מ"ל: ג) תיבת קדוש או קדושים פירושו בכל מקום פרוש ומובדל מכל דבר, מומן ומיוחד רק לדבר אחד, ופשוט הוא שגמיה שלפנינו הכוונה שהיו מיוחדים ומקודשים לעבודת האלהי, אבל לר"ך לנו לדעת פרטות כוונת הכתוב באילו דבר

אור החיים

זוכה ה' שידבר לכל עדת ישראל אנשים ונשים וטף כסדר שהיו מקובלים צמתן תורה. וצסמוך יתבאר הכתוב באופן אחר:

ואמרת אליהם. טעם שפכל לומר ואמרת, לדבריהם ז"ל (ח"ב) שאמרו כי לנד שרוב גופי החורה וכו' לזה עשה זה גם כן כסדר נתינת החורה שדבר זה רכות וקשות (יתרו י"ע ג')

כח האמר וגו' ותגד, ואמר דבר לשון קושי ואמרת אמירה רכה, וצסמוך יתבאר הכתוב באופן אחר: קדושים תהיו. לר"ך לדעת מה הוא המכוון של מלוא זה. ונראה שזה הכתוב לתת עשה על העריות, שזוכה עליהם בפרשה הקודמת בלאו, הוסיף עשה עליהם לעבור עליהם גם בעשה. עוד יר"ה על דרך אומרם ז"ל (קידושין ל"ע:ו) ישב אדם ולא עבר עצירה נותנים לו שכר כעושה מלוא, והוא מאמר הכתוב קדושים תהיו במלוא עשה"י) צבא עצירה לידו שיתרחק מעשותם, וזכר קיים מלוא עשה שלטעמו צמאמר קדושים

אור בהיר

דרכו הראשון. (ד) פי' תעשו פעולה למנוע עלמכם. וז"ל שצ' הדרכים הללו הם צמאם דרך א', אלא שקודם אמר שצא ליתן עשה לעושה העובר עליו, ואחר כך אמר שצא ליתן שכר למנוע עלמנו, והיינו כך. ואין להקשות למה לא נמלאת מלוא זו בין הרמ"ת מלות עשה, גם מה שמעמי מקשים מגמ' יצמות ג' שר"ך קרא לאסור אחות אשתו שנלא קרא היינו אומרים יצא עשה דיבוס וידחה לא תעשה דאחות אשתו הלא לדרכינו הוא לא תעשה ועשה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה ואם כן הדריה הקושיא למה לר"ך קרא ע"כ, אין זו קושיא כלל, כי אין זו מלות עשה פרטי אלא כולל כל העריות ואין למנוע ולהחשיבו לדינא כשאר רמ"ת מ"ע, וענין זה אינא ביצמות כ' ע"א גבי ממונת ונתינת שמחלק בין מלות קדושים יהיו הנאמר על קדושת כהן כפרט ובין והתקדשם שהיא מלוא כללית עיי"ש. (ה) פי' לא רק מאשת איש האסורה לבני נח אלא אפילו יפרשו מכל העריות האסורות לישראל. (ו) ולא אמר אל כל

R. Simon

1

הכנה להכנת האור והאור האור האור

אני יהוה אלהיכם: איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו

לקט בהיר

ובחמה אופן תהיה זאת, לזה אמר שולאי הכוונה פרושים ומובדלים מן העריות, לפי שעיקר המונע דביקמיו לעבודה העליונה היא עניני הגוף ותאומיו, ועיקר בעניני הגוף עזמו היא ענין העריות כידוע, ומי שהוא מזהר ונשמר בענין זה מן הסתם נמשך אחר הקדושה בכל עניינים, ועוד דבר הלמד מעניניו הוא, שממנו פרשה זו למען פרשת אחרי המדבר בפרטי העריות, וגם נמשך הקדמה זו למען על כל העניינים המזכירים בפרשה זו, ולזה הוסיף רש"י לומר ומן העבירה, כלומר, אמת שעיקר קדושה צהה מפרישות העריות, אבל אם לא ישיג על כל שאר עבירות פשוט הוא שביטל קדושתו, וראיות שמביא רבינו הם רק על גדר ערוה שזו היא העיקר כמו שאמרנו, ולפי"ז אין עוד קושית מה שמנינו, גם שאר עבירות שהמזכיר קורא פרישתם קדושה (ג"א), וכעין זה כתב המהרש"ל ז"ל, והש"ת הקשה ותיקן

אשה זונה וחללה וגו' אני ה' מקדשכם (שם ע"ט), ולא יחלל זרעו אני ה' מקדשו, (שם ט) קדושים יהיו אשה זונה וחללה וגו' (ויק"ה: ג) איש אמו ואביו תיראו, כל אחד מהם (מכ"ט) תיראו אביו ואמו, וזה פשוטו, ומדרשו (ת"כ - קדושין ל: א) אין לי חלל איש"י, אשה מניין, כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים, ח"כ למה נאמר איש"י, שהאיש סיפק בידו לעשות"י, אבל אשה רשות אחרים עליה: אמו ואביו תיראו, כאן הקדים אם לאב"י, לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו"י, ובכבוד הקדים אב לאם, לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשללתי"ו בדברים (קדושין ס:): ואת שבתתי תשמרו, סמך (שמירת) שבת"י למורא אב (ואם),

ואין ממש בדבריו, אבל מה שכתיב שאין קדושה שייך רק במלות עשה אבל בשב ואל תעשה לא שייך שום פרישות מן הגוים, זה אינו מובן כלל עיין בדבריו ודו"ק: (ד) זה פ"י חובת איש, כלומר איש ואיש, שאינו מדבר לאיש אחד, ולזה גמר אומר תיראו לשון רבים, והוסיף רש"י לומר "מכס" להראות שחובת איש לנוכח הוא, שכל זה נראה שהוא נקטר של איש מבני יירא, זה אינו, שהלא בין לפניו אחר קדושים "תהיו" אני ה' "אלהיכם" לנוכח, וגם לאחריו כל הפרשה בלשון טבה "תיראו", ועם כל זאת דחוק הוא, שהלא אביו ואמו לשון יחיד הם ולא אמר איש אביכם ואמכם תיראו, ומעטם זה הפך רש"י ואמר תיראו אביו ואמו כדי לקשר חובת תיראו לחובת איש ששניהם לשון רבים, והבן, אבל באשר הוא שם בפסוק לא אחי שפיר, לזה הביא גם הדרוש: (ה) פ"י מדכתיב "איש" הוה אמינא למעט את האשה ממורא אב ואם, דהיינו שמוכל לישב במקומם ולסמור דבריהם וכו', הגם שאין זו מלות עשה שהזמן גרמא, הלא ראינו שהמורה מיעטה: (ו) פ"י אם כל העשות היה נמשך מחובת איש, לא יאמר הכתוב איש ולא יאמר תיראו לשון רבים, ולא יעלה על דעמיו למעט האשה: (ז) פ"י כי כח ורשות בידו לכבד בין בגופו ובין בממונו להאכילו ולהלבישו ולהכניסו וכו', משא"כ האשה שאין לה משלה כלום, גם מעשה ידיה לבעלה, ואע"ג שאין זה רק מדרבנן, אבל המורה מיעטה ופטרה מכבוד, אלא שחז"ל הוסיפו לומר טעם המיעוט, ובשביל זה אמרו ז"ל שאם נתאלמנה או נתגרשה חייבת בכבוד דויל בחר טעמא, ואע"ג דמיעוט זה במורא כתיב ולא בכבוד, דרשוה בלשון ענין, והא דלא כתבה המורה המיעוט במקומו אלא כבוד, אין קושית, שאם יכתוב חובת איש במקום אחר לא היה עולה על דעתנו למעט אשה, כי מהיכי חייבת מנרע ממנה זו, ויש לנו הרבה חובות איש ואין אפילו הו"א למעט אשה, וכל הכרח לדברינו לדרוש כן מפני שהחיל בלשון יחיד וקיים בלשון רבים וכינ"ל, כללו של דבר אהני חובת איש למעט מכבוד ואהני חובת תיראו לרבותה במורא, והא לך לשון רש"י בקידושין נתגרשה מצעלה הרי היא כאלהי (הזכר) "במלות כבוד" עכ"ל, הרי שדעת רבינו שהמדובר מכבוד ולא ממורא: (ח) זה עיקר הדיוק, שהיה לריך להיות להפך כמו בפי ימרו, לזה כתב רש"י דבריו כאן ולא לעיל בעשרת הדברות: (ט) ובמקום שהענין רפה ונעזב לריך חזוק ביותר: (י) כי יפחה (שמות כ"ב ע"ו), מתרגמין ארי יעדל, כלומר כשרוניה להשיבו מדרכיו במקום ליסרו ולהוכיחו בדברים קשים מדבר אליו בלשון רכה ותחנונים: (יא) פ"י הכרח הדרשה היא מפני הסמיכות ובפרט בפסוק אחד, ואין

אור החיים

ג. איש אמו וגו'. טעם סמיכות מלות זו למלות לעריות, והוא על דרך מאמרם ז"ל (סוטה ל"ו): קדושים. נחזונו לרמוז גם כן גדר שדרשו בפסוק ויפוזו זרועי ידיו מידי אביר יעקב

אור החיים

וגו' כי כשתקפתו אשת פועיפר ליוסף ותקפו ילרו נדמנה לו דיוקן אביו ואמר לו וכו' מיד ויפוזו זרועי וגו'. ושמעתי משם אנשי אמת (קב הישר פ"ב) כי דיוקן האב תגביר כח הקדושה בצן ותמנעוהו מבוא אל החיטוב, והוא אומרם סמוך למלות העריות אמו ואביו תיראו, ולזה מי שתקפו ילרו ילייר בין עיניו"י) יולדיו ויחיה לו למשיב נפש. גם ירמוז כי בעשותו המזימתה יבזה כבוד אביו, ולזה יא' האל סמוך למלות העריות מלות מוראו של אב ואם, הא למדת שאם גילג עריות בטל מלות מורא אב ואם שגרם להם זלוול שיאמרו ארור שזו ילד וכו', ולדרך זה הקדים האם לאב לזכר שהיא נוטלת החרפה ביותר, על דרך אומרם (משלי י') וכן כסיל חוגת אמו. ולדרך זה הרווחנו טעם נכון גם בסמיכות ואת שבתתי תשמרו, והוא על דרך אומרם ז"ל בזוהר (ח"ג ש"א) כי ז' נדיקים יתכנו להם ז' ימי השבוע, ואמרו בזוהר חדש (ריש פ' תולדות) כי יום שבת הוא כנגד יוסף הדיק, והוא סוד השלום, ולזה אנו אומרים שבת שלום ואנו מזכרין הפורם סבת שלום, והיא בחינת יסוד הכל, ויוסף לזכר נדקוהו אשר שמר אות צרית קודש מגשה אל העומאה ירש בחינה זו. והוא מה שאמר כאן ואת שבתתי תשמרו וכו' שמירת עזמו מלמא אות צרית קודש, וא' שמירת שבת ושניהם בחינה אחת, ולזה נקראים שניהם אותיות, בשבת אמר (תשא ל"א י"ג) אות היא בני וגו'. ובמילא אמר (לך י"ז י"א) והיה לאות. ותדע כי ב' בחינות צערך המעשים הם ב', אבל צערך המסובב מהם הוא בחינה אחת, והשומר אחד מהם יסובב הכיין והתקשרות נפשו בצ' המלות, ולזה אמר ואת שבתתי"י):

אור בהיר

ב. ויהי לפי"ז פ"י תיראו מלשון ראיית עינים. (ב) לשון רבים, שהם ב' דברים, ומיכה אחת שהם בחינה א'. (ד) פ"י הסמך חובת אביר לחובת אביר, פ"י הגם שמאחר בפסוק חשיבין ליה מוקדם, מאחר שסמוך לענין, למשל חמרים חשובים יותר מרימונים הגם שמאחרים בקרא, מאחר שסמוך לחובת אביר (ברכות מ"א). (ה) גם לענין הלכה, ואין לנו יכולים לזכר דבריהם ולומר שאינם שקולים, אבל עכ"פ קשה לדבריהם שמה"י נראה שהאב קודם בצ' מקומות וכי"ל, והגם שבגמ' אמר ר' יהושע ממנו נשמע ל"א. (כ) שדוקא בכבוד יש חילוק בין איש לאשה, שהאשה אין ביכלתה לעשות כבוד אם בעלה לא יסכים, אבל המורא

מסורת המדרש
ה. ר' אבין אמר תרתין
וכו' ליש כאן תרג
(ה"ע). ישעיה ח. כ.
העליונים להלן כו. ה.

ח. רבי אבין אמר תרתין רבי אבין אמר משל למלך שהיה לו מרתף של יין והושיב בו המלך שומרים מהם נזירים ומהם שכורים לעת ערב בא לתן שכרם נתן לשכורים שני חלקים ולנזירים חלק אחד אמרו לו אדוננו המלך לא כלנו שמרנו כאחד מפני מה אתה נותן לאלו שני חלקים ולנו חלק אחד אמר להם המלך אלו שכורים הן ודרךן לשתות יין ולפיכך אני נותן לאלו שני חלקים ולכם חלק אחד כך העליונים לפי שאין יצר הרע מצוי בהם קדשה אחת שנאמר (דניאל ד. יד) 'ומאמר קדישין שאלתא' אבל התחתונים לפי שיצר הרע שולט בהם הלואי בשתי קדשות יצמדו הדא הוא דכתיב 'דבר אל כל

עון המסלק את השכינה וההצלה ממחנה ישראל, ח"ו, כאמור כאן בכתוב ובמשל (ועיין שבת לג.), ולכן מצוה הקב"ה על ישראל מצות 'קדושים תהיו', ככל פרישות קדושה ואומר: "כי קדוש אני ה' אלהיכם", כי הוא מתלואה אתנו להגן, לקרבינו אליו, ועל כן עלינו ללכת בדרכי קדושתו, לטוב לנו.

ח. רבי אבין אמר, תרתין — שני דברים על הנאמר כאן: "קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם", ואינו אומר "היו" אלא "תהיו", כמבשר ומבטיח שיצליחו להיות קדושים, וכן חזרו הכתוב וכופל בסופה את הדברים ואומר (ויקרא כ. ז): "והתקדשתם והייתם קדושים כי אני ה' אלהיכם", וגם כאן אינו אומר "התקדשו והיו" אלא "והתקדשתם והייתם", כמבשר ומבטיח באלהותו, כאן וכאן, הרי שתי הבטחות להיות קדושים אם יקדשו עצמם ובשתיים הוא מבטיח מכוח אלהותו וקדושתו; ועל זה אמר רבי אבין שני דברים. רבי אבין אמר: משל, למלך שהיה לו מרתף של יין והושיב בו המלך שומרים — לשמור על היין, והשומרים האלה, חלק — מהם — היו — נזירים, שאין דרכם כלל לשתות יין, ומהם — היה חלק שהיו — שכורים, שהם רגילים לשתות יין משכר, לתאוה; לעת ערב — כשתם תפקיד שמירחם, וראה המלך ששמרו יפה ואף אחד מהם לא שתה מן היין שבמרתף — בא — המלך — ליתן שכרם, נתן לשכורים שני חלקים — של שכר, ולנזירים חלק אחד — בלבד; אמרו לו — השומרים הנזירים למלך: אדונינו המלך, הכי — לא כולנו שמרנו כאחד, מפני מה אתה נותן לאלו שני חלקים ולנו חלק אחד? ! אמר להם המלך: אלו שכורים הן ודרךן לשתות יין, וקשה היה להם לעמוד כל היום ולא לשתות מן היין. "אבל אתם נזירים ואין דרככם לשתות יין" (יליש כאן, תרי"ג), ולפיכך אני נותן לאלו שני חלקים ולכם חלק אחד; כך, העליונים — המלאכים, לפי שאין יצר הרע מצוי בהם, די להם (יליש ישעיה, תה). — קדושה אחת — שמקדש ה' אותם וקורא להם "קדושים", וכמו — שנאמר — על דבר שבית דין של מלאכי מעלה גזר ואמר: "ומאמר קדישין שאילתא" — והמשאלה הזו נגזרה במאמר "קדושים", הם המלאכים, האמורים שם, הרי "קדושה" אחת כלכד למלאכים, אבל התחתונים — ישראל, שהם בני אדם, לפי שיצר הרע שולט בהם, הלואי בשתי "קדושות" יצמדו — בהם שלא לחטוא, והם צריכים אחת — שלא לחטוא בדברים אסורים

מסורת המדרש
ט. ארשב"ל שתי
פרשיות כ"ד צ. ב.
יליש מקץ קמת, כאן
תרג. יכול כמרגי ראה
כמ"ד י"ג.

עדת בני ישראל' וכתיב (ויקרא כ. ז) 'והתקדשתם והייתם קדושים' רבי אבין אמר אחרי משל לבני מדינה שעשו שלש עטרות למלך מה עשה המלך נתן בראשו אחת ושתיים בראשם של בניו כך בכל יום ויום העליונים מכתירין להקדוש ברוך הוא שלש קדשות מה הקדוש ברוך הוא עושה נותן בראשו אחת ושתיים בראשן של ישראל הדא הוא דכתיב 'דבר אל כל עדת בני ישראל קדושים תהיו' 'והתקדשתם והייתם קדושים'.

← ט. אמר רבי שמעון בן לקיש שתי פרשיות הכתיב לנו משה בתורה ואנו למדין אותן מפרשת פרעה הרשע פתוב אחד ואמר (דברים כח, יג) 'והיית רק למעלה' יכול

ומתועבים, ואחת — להתקדש ולהתגדר גם בדברים המותרים להם (עי' רד"ס), שלא לעסוק בהם לשם תאוה, אשר אז עלול היצר הרע לטרדם לעשות גם דבר האסור, מתוך רוב התאוה, הדא הוא דכתיב — זהו שאמר הכתוב כפרשתנו, בתחילה: "דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו", הרי אחת, וכתיב — בסופה: "והתקדשתם והייתם קדושים", התקדשו עוד קדושה להיות קדושים ביותר, ואם תעשו כן אני מבטיחכם, כי קדוש אני ה' אלהיכם, לסייע לכם.

ועוד — רבי אבין אמר, אחרי — דבר אחר: משל, לבני מדינה שעשו שלש עטרות למלך — ונתנום לו להתעטר בהן, מה עשה המלך, נתן בראשו אחת — מהעטרות האלה, ושתיים — הנותרות, נתן — בראשם של בניו; כך, בכל יום ויום העליונים — "מלאכי השרת" (יליש ישעיה, שם) — מכתירין להקב"ה שלש קדושות, "דמתיב — בחזון הנביא, איך ראה כתות מלאכי מעלה משוררים שירת היום להקב"ה כהיכלו (ישעיה ו, ג): "קדוש, קדוש, קדוש ה' צבאות" (יליש, שם), מה הקב"ה עושה, נותן בראשו אחת, ושתיים — בראשן של — "בניו" (שם) — ישראל, הדא הוא דכתיב — זהו שאמר הכתוב, כאן כפרשתנו: "דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו", הרי אחת, ושוב בסופה: "והתקדשתם והייתם קדושים", התקדשו עוד קדושה ותהיו קדושים בקדושה נוספת, הרי שתי קדושות לישראל, ובעצמו הוא אומר בכל פעם, כנותן טעם, ואומר: "כי קדוש אני ה' אלהיכם", אינו מייחס לעצמו אלא "קדושה אחת" (ועי' יפ"ת).

ט. "דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם" — תלה הכתוב ציווי קדושת ישראל כדמיון קדושת ה', וכנודאי שאין חקר ודמיון לקדושת הש"ת שנוכל לצוות את האדם הקרוץ מחומר להיות קדוש כמוהו, אלא דרוש ופרש הכתוב כאשר — אמר רבי שמעון בן לקיש: שתי פרשיות הכתיב לנו משה בתורה, שיש לנו לדרוש בהן וללמוד ברשתן לימוד, ואנו למדין אותן מפרשת פרעה הרשע: כתוב אחד — מצאנו — אומר — שהקב"ה מבטיח לישראל עמו: "והיית רק למעלה, ולא תהיה למטה", כשאמר "ולא תהיה למטה"

מסורת המדרש
קדושים תהיו יכול
כמוני ראה יכמות ה'
תודיה כולכם. אר"י
בשם ר' לוי ב"ר שם.
תני וישלח כ. יליש
ישעה תנו.

כמוני תלמוד לומר 'רק' לשון מעוט גדלתי למעלה
מגדלתכם ואנו למדין אותה מפרעה הרשע שנאמר
(בראשית מא, מ) 'אתה תהיה על ביתי' יכול כמוני תלמוד
לומר (שם שם, שם) 'רק הכסא אגדל ממך' גדלתי למעלה
מגדלתך והדין 'קדשים תהיו' יכול כמוני תלמוד לומר
'כי קדוש אני קדשתי למעלה מקדשתכם ועוד אנו למדין
מפרעה הרשע שנאמר (שם שם, מד) 'ויאמר פרעה אל יוסף
אני פרעה' יכול כמוני תלמוד לומר 'אני פרעה' גדלתי
למעלה מגדלתך אמר רבי יהושע בשם רבי לוי מ'אני'

יודע אני שהבטחת 'והיית למעלה' היא החלטית, והוסיף ואמר "רק למעלה", שאם לא כן — יכול
— אני לטעות ולומר שהבטחת ה' לישראל היא "והיית למעלה" — כמוני, ותמוה הוא הדבר שח"ו
אפשר כן (עיי' ב"ר צ, ב.)! תלמוד לומר — בא הכתוב ללמדנו ולומר: "רק", לשון מיעוט,
כלומר, גדולתי — האין סופית, היא — למעלה מגדולתכם — שאני מאציל ומקציב לכם, ואנו
למדין אותה — את הדרשה הזו — מפרעה הרשע, שנאמר — שהוא אומר ליוסף: "אתה
תהיה על ביתי, ועל פיך ישק כל עמי, רק הכסא אגדל ממך", וכלומר, כשאני אומר לך "אתה תהיה על
ביתי ועל פיך ישק כל עמי, מכאן — יכול — אתה לטעות שתהיה גדול — כמוני, תלמוד לומר
— בא הדיבור הזה ללמדך ולומר: "רק הכסא אגדל ממך", ולא אמר "והכסא אגדל ממך", אלא
הוסיף ואמר "רק", שהוא לשון מיעוט, לומר: גדולתי למעלה מגדולתך — בכל דבר, הרי הדברים
המפורשים בדברי פרעה לימדנו על הפרשה האמורה כאן, כי "רק" בא למעט מעצם הגדולה, וצריכים
אנו לדרשה זו כלפי ה', אף שאין להעלות על הדעת שיהא ח"ו מה ומי שיטעה לו, אלא ללמדנו
ולהזכירנו זאת לעת גדולתנו, לבל נשכח אז שפלות ערכנו לגבי המאציל האין סופי:

והדין — זו הפרשה השניה, שלנו: "וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת
אליהם קדושים תהיו, כי קדוש אני ה' אלהיכם", לא אמר "כי קדוש אלהיכם", אלא הוסיף ואמר
"אני", כי כשהוא אומר "קדושים תהיו, כי קדוש אלהיכם" — יכול — אני לטעות ולומר שמצות ה'
לישראל והבטחתו להם היא "קדושים תהיו" — כמוני, תלמוד לומר — בא הכתוב ללמדנו
ולומר: "כי קדוש אני ה' אלהיכם", "אני" — בא למעט ולומר: קדושתי למעלה מקדושתכם.

ועוד אנו למדין — גם דרשה זאת — מפרעה הרשע, שנאמר: "ויאמר פרעה אל
יוסף אני פרעה, ומבלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים", ואף שיודע ורואה אני
שפרעה הוא המדבר, הוסיף ואמר "אני פרעה", כי כשהוא אומר לו "ומבלעדיך לא ירים איש את ידו
ואת רגלו בכל ארץ מצרים" — יכול — אני לטעות שהוא אומר ליוסף אתה תהיה גדול —
כמוני, תלמוד לומר — בא הדיבור הזה ללמדך ולומר: "אני פרעה", "אני" — גדולתי
למעלה מגדולתך, "אף על פי שאמרת לך "אתה תהיה על ביתי" וגו', שעשיתך מלך על כלם, זהו
שתהווג בי כבוד, והמליכני עליך ... שתהא אימת מלכותי עליך" (במ"ר יד, ו), הרי הדברים המפורשים
בדברי פרעה לימדנו על פרשתנו כי "אני" בא למעט מעצם הגדולה, אף כאן — "אני", בא למעט
מעצם הקדושה. ועוד יש לדרוש ממה שאמר: "אני פרעה", כאשר — אמר רבי יהושע (י"דסכנין),

של בשר ודם אתה למד 'אני' של הקדוש ברוך הוא ומה
'אני' של בשר ודם על ידי שאמר פרעה ליוסף 'אני
פרעה' זכה לכל הכבוד הזה לכשיבוא 'אני' של הקדוש
ברוך הוא (ישעיה מו, ד) 'ועד זקנה אני הוא' וכתוב (שם מד,
ו) 'כזה אמר ה' מלך ישראל וגאלו (ה' צבאות) אני ראשון
ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים' על אחת כמה וכמה.

ב"ר שם, בשם רבי לוי: מ"אני" של בשר ודם, כשמציין את כוחו ונאמנותו כמה הוא העניק
מגדולתו ביד רחבה לזולתו — אתה למד — על — "אני" של הקב"ה: ומה "אני" של —
מלך — בשר ודם, על ידי שאמר פרעה ליוסף: "אני פרעה" — וחלק לו כבוד מכוחו
ונאמנותו תשלום שכרו — זכה — יוסף מידו — לכל הכבוד הזה, לכשיבא "אני" של
הקב"ה — לקיים את הבטחת שכרו לישראל, מכוח גדולתו ומדת נאמנותו האין סופיים, כמו שכתוב
בו שהוא אומר ביד נביאו: "ועד זקנה אני הוא, ועד שיבה אני אסבול, אני עשיתי ואני אשא ואני
אסבול ואמלט", וכתוב — עור שהוא אומר ביד נביאו: "כזה אמר ה' מלך ישראל וגואלו, (ה'
צבאות), אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים", שהוא מזכיר שתי פעמים "אני"
בהבטחתו זו, ומציין לומר שהוא אלהי כל צבאות הנבראים, ראשון ואחרון, אשר מבלעדיו אין עור,
ובכך הוא מבטיח למלוך על ישראל ולגאלם, על אחת כמה וכמה — מה גדולה תבוא לישראל
באותה גאולה, בהגלות מלכם להוכיח את ידו וגבורתו, ולהראות להם את "אני ה' — נאמן ליתן שכר"
(רש"י עה"ת שמות ו, יב.)!

כנענות
שכלית
חיה
בית
שלו

שבו דגל פְּרֻשַׁת אֲחֵרֵי

וְעִירֵין אֲנוּמִים שְׂיֻכְלוּ לְבֹא אֶל אֲמַתֹּת אֱלֹהוֹת:

וְכֵן יֵשׁ בְּאָדָם ב' עֲנִינִים אֵלּוּ, שֵׁישׁ לוֹ ה' בְּחַיִּינּוֹת, נִפְשׁ רוּחַ נִשְׁמָה חַיָּה וְחַיָּה, וְנִפְשׁ רוּחַ נִשְׁמָה, הַיְנוּ מַעֲשֵׂה וְדַבּוּר וּמַחֲשֶׁבֶת, הֵם מְשֻׁגִים, וְהוּא נִגְדַּ מַצּוֹת שְׁמַעִיּוֹת, שְׂאוֹתֶם הַמַּצּוֹת מִחַיִּים אֶת בְּחַיִּינּוֹת נִפְשׁ רוּחַ נִשְׁמָה שְׁלוֹ, וְחַיָּה וְחַיָּה חַיָּה אֵינִם מְשֻׁגִים כָּלֵל, וְהוּא נִגְדַּ חַקוֹת, שְׂבֹאוֹתֶם הַמַּצּוֹת הוּא מַחַיָּה בְּחַיִּינּוֹת חַיָּה וְחַיָּה שְׁלוֹיִי:

וְזֵהוּ שְׁמֻרְמוֹ וְשְׁמֻרְתֶּם אֶת חַקְתִּי וְאֶת מִשְׁפָּטִי, הַיְנוּ כָּל הַתּוֹרָה, הֵן בְּחַיִּינּוֹת חַקוֹת הֵן בְּחַיִּינּוֹת מְשֻׁפָּטִים, 'אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתְּם' הַחַקוֹת כְּמוֹ הַמְשֻׁפָּטִים, 'הָאָדָם' הַיְנוּ ה' אָדָם, רָצָה לִמְרֹךְ שְׂבֹנָה הוּא מִתְּמַן כָּל ה' בְּחַיִּינּוֹת שֶׁל אָדָם וְיִבֹא לְבַחֲיִינּוֹת שְׂיֻקְרָא

מַחְנֵה אֶפְרַיִם

'הָאָדָם', כִּי מִתְּמַן כָּל ה' בְּחַיִּינּוֹת שְׁלוֹ, נִפְשׁ רוּחַ נִשְׁמָה חַיָּה וְחַיָּה, וְזֵהוּ וְחַיָּה בְּחַיִּינּוֹת, הַיְנוּ אֵף בְּחַיִּינּוֹת 'חַי' שֶׁהוּא רֵאשִׁי תְבוּת חַיָּה וְחַיָּה, גַּם בֶּן תְּלוּי 'בְּהֵם', עַל יְדֵי מַצּוֹת וְחַקוֹת הַתּוֹרָה יִתְמַן כָּל ה' בְּחַיִּינּוֹת לְהַיְיֵת בְּחַיִּינּוֹת 'הָאָדָם' בְּשִׁלְמוֹת בְּחַיִּינּוֹת, וְאִזּוֹ וְחַיָּה 'אֲנִי ה'', הַיְנוּ חַדוּד קוֹדֶשׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתִּיהָ כְּכֹלֵי, וְהִבֵּן:

אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתְּם הָאָדָם וְחַי בְּהֵם, וְדָרְשׁוּ רַז"ל (יומא פה:) וְלֹא שְׂיֻמּוֹת בְּהֵם, יֵשׁ לִמְרֹךְ בְּנֹה בְּדָרְךְ רָמַד עַל דְּרָךְ דְּאִיתָא בְּגַמְרָא (קידושין ל:) וְשְׂמַתֶּם (דברים יא, יח) וְכוּ', וְכֵן יַעֲשֶׂה לוֹ סֵם חַיִּים, לֹא זְכָה וְכוּ' (יומא עב:) וְפֻרַשׁ הַפְּהִירָשׁא וְי"ל (קידושין סג ד"ה וּשְׂמַתֶּם) אִם לֹמְדֵי שְׁלֹא לְשִׁמָּה מִתְּהַפְּכִין הַאוֹתִיּוֹת תֶּם

צִיּוּנִים וּמְקוֹרוֹת

ג. ד"ה ואת משפטי. נד. 'תנו רבנן, ושמתי' (דברים יא, יח) 'ס' תם', נמשלה תורה כסם חיים. משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה, והניח לו רטיה על מבתו, ואמר לו, בני, בל זמן שהרטיה זו על מכתך אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך, ורחוץ בין בחמין בין בצונן, ואין אתה מתיירא, ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה נומי. כך הקדוש ברוך הוא אמר להם לישראל, בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסיקים בתורה אין אתם נמסרים בידו, שנאמר (בראשית ה, ז) 'הלא אם תטיב שאת', ואם אין אתם עוסיקין בתורה אתם נמסרים בידו, שנא' 'לפתח חטאת רובץ', ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו כך, שנאמר 'אלריך תשוקתו', ואם אתה רוצה אתה מושל בו, שנאמר 'אתה תמשל בו'. נה. 'אמר רבי יהושע בן לוי, מאי דכתיב 'וזאת התורה אשר שם משה', זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם מיתה. והיינו דאמר רבא, דאומן לה סמא דחייא דלא אומן לה סמא דמותא. נו. 'וברך צחות, נקט 'ס' חיים

מט. עיין זוה"ק ח"ג סח: ג. זוה"ק ח"ב קנח: בר"ר יד, ט. גא. תיקו"ז סח: "בל הנקרא בשמי ולבבודי בראתי יצאתי אף עשיתי" (שעיה מג, ז), 'בראתיו' דא נשמתא קדישא, דאיהי עולם המחשבה, 'יצרתיו' דא רוח ממללא, דמיניה חיוון ממללין, 'עשיתיו' דא נפש דתמן עשייה, דשרייא ברמ"ח פקודין'. גב. עיין זוה"ק ח"ג רכ. 'בל אשר תמצא ירך לעשות בכחך עשה' וגו' (קהלת ט, י), כמה יאות ליה לבר נש בעוד דבוצינא דליק ושריא על רישיה לאשתדלא ולמעבד רעותא דמאריה, בנין דההוא נהורא דבוצינא איהו כ"ח דשריא עליה. ועיין פירוש הרמ"ז שם: 'אור זה הוא סוד חיה וחייה שהם מקיפים לנפש רוח נשמה שבפנים האדם, והם סוד כ"תר ח"כמה כידוע, ור"ת שלהם כ"ח, וכן ר"ת וס"ת של ח"יה ו'חידה'. וזוה תבין כמה נכון מה שאמר שבעוד אור נר"ן דולק על ראשו או יאות לו להודרו בכח לתורה ומעשים טובים ולעשות רצון ויצרו, שהרי הוא מגיע עד הכתר שהוא סוד היחידה ששם הוא סוד הרצון.

דגל פְּרֻשַׁת קְדָשִׁים

מִסּוּפּוֹ לְרֹאשׁוֹ חַס וְשְׁלוֹם. וְאִם לֹמְדֵי לְשִׁמָּה אֲזִי מְכַנִּים הָא' שֶׁהוּא אֲלוּפּוֹ שֶׁל עוֹלָם בְּתוֹךְ אוֹתוֹת תֶּם' וְנַעֲשֶׂה 'אֲמַת', וְנַעֲשֶׂה לוֹ סֵם חַיִּים, כִּי אֲמַת הוּא חַיִּים. וְזֵהוּ שְׁמֻרְמוֹ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אִתְּם הָאָדָם וְחַי

מַחְנֵה אֶפְרַיִם שְׂבו

בְּהֵם, הַיְנוּ שְׂיַעֲשֶׂה לְשִׁמָּה וְחַיָּה נַעֲשֶׂה לוֹ סֵם חַיִּים כְּכֹל, וְלֹא שְׂיֻמּוֹת בְּהֵם' חַס וְשְׁלוֹם כְּכֹל, וְכֵן שְׂיֻכְנִים הָא' שֶׁהוּא אֲלוּפּוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְזֵהוּ 'אֲנִי ה'' וְנַעֲשֶׂה אֲמַת וְחַיִּים, וְהִבֵּן:

פְּרֻשַׁת קְדָשִׁים

קְדָשִׁים תְּהִיּוּ כִי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם. וְדָרְשׁוּ רַז"ל (ויק"ר כה, ט) 'יכול כְּמוֹנִי, תִּלְמוּד לִמְרֹךְ 'אֲנִי ה'', קְדָשְׁתִּי לְמַעַלְהָ מִקְדָּשְׁתֶּכֶם'. וְהֵנָּה זֶה תְּמוּנָה, הָאִיךְ יַעֲלֶה עַל דַּעַת שׁוֹם אָדָם לְהִיּוֹת קְדוֹשׁ כְּה':

אֵךְ אֲרָמֹז מַעַט בְּמִיסַר הַשֶּׁכֶּל, כִּי גְלוּי וְיִדְוַע"א כִּי 'קְדָשׁ' נִקְרָא 'חֻקְמָה', וְכִמוֹ שְׂכָתוֹב 'קְדָשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' רֵאשִׁית תְּבוּאוֹתָה' וְגו' (ירמיה ב, ג), וְתִרְגְּמוּ שֶׁל 'בְּרֵאשִׁית' (בראשית א, א) 'בְּחֻקְמָתָא', וְכִתִּיב נִמְצָא 'רֵאשִׁית' נִקְרָא 'חֻקְמָה', וְכִתִּיב 'קְדָשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' רֵאשִׁית' וְגו', נִמְצָא

צִיּוּנִים וּמְקוֹרוֹת

במקום 'ס' תם', כי ההיפך מ'תם' הוא 'מת', שיהיה לו סם המות למכתו, כמ"ש (כ"ב טו) שהוא יצה"ר הוא מלאך המות'. נו. עיין לעיל פ' מצורע ד"ה והורתם, וע"ע לעיל פ' וישלח ד"ה חזו י"ל גם כן, פ' בא ד"ה חזו, ולהלן ליקוטים ד"ה אמת מארץ. נח. עיין לעיל פ' מצורע ד"ה חזו י"ל פירוש הפסוק והורתם. נט. עיין לעיל ד"ה עוד ירמח אשר יעשה 'אתם', אותיות 'אמת'. א. עיין זוה"ק ח"ב קכא. 'זכאין אינון ישראל דקורשא בריך הוא בעי ליקרא לון יתיר על כל שאר בני עלמא וכו', לא אעדי רחימותא מנהון עד דקרא לון (שמות כב, ל) 'זאנשי קודש

'קְדָשׁ' הוּא בְּחַיִּינּוֹת 'חֻקְמָה'. וְהַחֻקְמָה הִיא חַיָּה, כְּמוֹ שְׂכָתוֹב (קהלת ז, יב) 'הַחֻקְמָה תַּחֲתָהּ בַּעֲלִיָּה':

וְקוֹדֶשׁא בְּרִיךְ הוּא בְּרָא הָעוֹלָם בְּחֻקְמָה, כְּמוֹ שְׂכָתוֹב (תהלים קד, כד) 'כָּלֵם בְּחֻקְמָה עֲשִׂיתִי, וְכֵן צְרִיף כָּל אָדָם לְהַדְמוּת לְקוֹנוֹ לַעֲשׂוֹת כָּל מַעֲשָׂיו בְּחֻקְמָה וְחַיָּה, שְׂיַחֲזֶה מַעֲשָׂיו חַיִּים כְּמוֹ שְׂעֵשֶׂה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. אֵךְ לְפַעְמִים יְכוֹל הָאָדָם לְטַעוֹת כִּי חֻקְמָתוֹ עֲמָדָה לוֹ וְאִין צְרִיף לְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם, וְעַל זֶה הִזְהִיר הַשְּׂכָתוֹב (דברים ח, יז) אֶל תֹּאמְרוּ 'כֹּחֵי נַעֲצֵם יְדֵי, דְּהַיְנוּ חֻקְמָתִי עֲמָדָה לִי כִּי 'כֹּחֵי' הִיא

שלא יעשה
האדם
שהחכמה
עובדה לו כי
כאמת הקב"ה
כל מה
ותכנת החכמה

ספר דגל מחנה אפרים
ו'צ"ו אור גמ"ג ע"א.
פאר מקדושים

קדשתי תמיד למעלה וחופפת על קדשתכם, והמשפיל ביני:

עוד ירמו בזה יבוא כמוני. הינו כל אדם יכול להיות קדוש כמו השם ברוך הוא כפיככול, כי הנשמה הוא חלק אלוה ממעלי, ויכול להיות החלק ככלו, שזהו התכלית הגמורה, ומנא לן זה, תלמוד לומר 'אני ה', 'קדשתי למעלה', הינו מה שקדשתי נתעלה למעלה, הוא רק 'מקדשתכם', שפיככול ישראל במעשיהם הטובים נותנים כח וקדשה בקמליא של מעלה, והוא שאמר הפסוק, 'אני ה' הינו מה שאני ה', הוא מחמת 'אלקים', שהוא 'אלקים' אלקי ישראל והמשפיל ביני, כי יש בזה דברים עמוקים ונסתרים:

אל תפנו אל האלילים. ודרשו חז"ל (שבת קמט) 'אל תפנו אל מדעתכם'. יש להבין זה על פי שאמר אדוני אבי זמני

הוא כפיככול, כי הנשמה הוא חלק אלוה ממעלי, ויכול להיות החלק ככלו, שזהו התכלית הגמורה, ומנא לן זה, תלמוד לומר 'אני ה', 'קדשתי למעלה', הינו מה שקדשתי נתעלה למעלה, הוא רק 'מקדשתכם', שפיככול ישראל במעשיהם הטובים נותנים כח וקדשה בקמליא של מעלה, והוא שאמר הפסוק, 'אני ה' הינו מה שאני ה', הוא מחמת 'אלקים', שהוא 'אלקים' אלקי ישראל והמשפיל ביני, כי יש בזה דברים עמוקים ונסתרים:

ציונים ומקורות

ד. זוה"ק ח"ג רלה: תיקו"ז קיא. קיב: ה. שם יז. 'פתח אליהו ואמר, רכון עלמין דאנת הוא חד ולא בחושבן, אנת הוא עלאה על כל עלאין, סתימא על כל סתימין, לית מחשבה תפיסא כך בלל, אנת הוא דאפיקת עשר תקונין, וקרנין לון עשר ספירן, לאנהגא בהון עלמין סתימין דלא אתגליין ועלמין דאתגליין, ובהון אתכסיאת מבני נשא, ואנת הוא דקשיר לון ומיחד לון וכו', וכד אנת תסתלק מינהון, אשתארו כולוהו שמהון כגופא בלא נשמתא'. ו. יעב"ץ אבות פ"ג מ"ד ד"ה שנברא בצלם, ליקוטי תורה להאר"ז פר' האוינו, ראשית חכמה שער הקדושה פ"ד. וע"ע שפע טל הקדמה בן מאה שנה: 'ידוע שהנשמות של אומה ישראלית הם חלק אלוה ממעל, אשר על זה רמו הפסוק (דברים לב, ט) 'כי חלק ה' עמו', ור"ל 'חלק' ממש, כחלק שנחלק מאיזה דבר הוא שזה ודומה כעינו לאותו דבר שנחלק ממנו, ואין הברל והפרש בינו ובין אותו דבר, רק שאותו

היה על פסוק (דברים יא, טז) 'וסרתם בדתם אלקים אחרים, פרוש, 'וסרתם' יתן כשטר האדם מדבקות מחשבתו בהשם יתברך, ועבדתם אלקים אחרים, אזי עובד אלקים אחרים יחשב חלילה. הגם שדבריו צריך לפני ולפנים, מקל מקום לפי קט שקלי אבאר בקצור, כי האדם העובר ה' בכל דרכיו ומקנים 'בכל דרכיו דעהו' (משלי ג, ו), שעושה הכל בדעת, כמו אכילה ושתייה ושנה, ודבוריו עם העולם בכדי לקרבו, או בכדי להסיר מקומו העצבות, או בכדי פרוסתו, להחיות את נפשו בכרי שלא ימנענו מלעבד ה', ואם הוא עושה זאת בדעת אזי הכל נעשה עבודת הקדש, וכמו שאמרתי כרה' שהם הנקראים 'חלין שנעשו על טהרת הקדש' (תנייגה יט:). והם הם דברי חז"ל (סוכה כא:). על יעלהו לא יבול' (תהלים א, ג) 'אפלו שיחת חלין של תלמידי חכמים צריכין למוד', כי כל דבריהם היא תורה ונהגה ישרה, חוץ לזה שיכולין למצא בכל דבריהם חקמות נשגבות. וכשעושה מעשיו חלילה שלא בדעת והשכל, אזי נמשל בקהמות נדמה, אף דברים טובים שעושה הם דברי שטות ולאולת' יחשב:

ציונים ומקורות

ה. לעיל פר' כראשית ד"ה וכן י"ל ספר: 'אפילו כשמדבר שיחת חולין, והם חולין שנעשו על טהרת הקדש, היינו שהוא דבוק בשעת שיחתו לחכמה שנקרא קודש'. וע"ע פר' חיי שרה ד"ה ונהגה חכמה. ט. עיין מגילה יד: ו. 'אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב (הושע יד, ו) 'כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם', משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהן, אחד אכלו לשום מצוה ואחד אכלו לשום אכילה גסה, זה שאכלו לשום מצוה וצדיקים ילכו בהם, וזה שאכלו לשום אכילה

וכמו שאמר הרב המגיד הפנוח מורנו הרב דב בער זצ"ה, 'כל ערום יעשה בדעת' (משלי יג, טז), הינו אפלו עשיות נשמיות ואפלו ערמה שעושה הכל הוא בדעת קונו, כמו אביגיל', 'וכסיל יפרש' הינו אפלו עושה דבר פרישות וקדשה, 'אולת' יחשב, אף על פי שהוא דבר מצוה וחקמה, כמו 'שנים שאכלו פסחיהם' וכו' (גיד כג.), עיין שם'. וכל האוילים נקראו רשעים, כמו שקרא החכם שלמה המלך עליו השלום בספר משלי כל הרשעים בשם פסילים ואוילים, פי 'אין אדם' וכו' (סוטה ג.), ואיש החכם הוא ממש להפוך פנ"ל. ודי בזה להעיר בחינת הדעת, האף הוא מעלה כל הדברים לשורשם ולחקמה יחשב, ושורש הדברים הוא ענין עמוק, כי הכל הוא לבוש השכינה כפיככול וניצוצות קדושות אשר ירדו מטה, ובדעת הוא מעלה אותם לשורשן. והוא שאמר הכתוב 'אל תפנו וגו', פרוש 'אל מדעתכם', הינו מדעת לא תפרשו עצמכם מן האל, כי אם חס ושלום תפרשו רגע אחד מדבקות המקום ברוך הוא אזי יחשב ל'אלילים', כמו שאמר אדוני אבי זמני זצ"ה על 'וסרתם ועבדתם אלקים אחרים' פנ"ל:

אף כעשה חולין עושה בדעת וכעושה כלא דעת אף כדברים טובים לאות יחשב

בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה: אֲנִי קָדַשׁ יִשְׂרָאֵל לִיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתָהּ כֹּל אֲכָלֶיךָ יֵאָשְׁמוּ רַעַה תָּבֵא אֲלֵיהֶם נֹאם יְהוָה: פ ד שְׁמְעוּ דְבַר יְהוָה בֵּית יַעֲקֹב וְכָל מְשֻׁפְחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל: ה פֹּה אִמַר יְהוָה מִה־מְצִאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עוֹל בִּי רָחֲקוּ מֵעָלַי וַיִּלְכוּ וְקִשְׁרוּ חֵצֵי עֹמֶר אֲרָמוֹתָא דְעַד לֹא מְקַרְבִּין מִנִּי פִּהֵנִיא בְּנֵי אֶהֱרָן קוֹרְבָנִיא עַל מִדְבָּחָא מִן דְאִכִּיל מִנִּי מִתְחַבֵּב אִף כֵּן כָּל בְּזוּיָהוֹן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל יְחֻבִּין בִּישְׁתָּא תִּיתִי עֲלֵיהוֹן אָמַר יי: ד קָבִילוּ פִתְגָמָא דִּי בֵית יַעֲקֹב וְכָל זְרַעֵית בֵּית יִשְׂרָאֵל: ה פִּדְנָן אָמַר יי: מַה אֲשַׁכְּחוּ אֲבֹתֵיכֶם בְּמִימְרֵי שְׁקֵר אֲרִי אֲתִרְחֲקוּ מִדְּחַלְתִּי וְסָעוּ בְּתַר טַעוֹתָא וְהוּוּ לְלָמָּא:

רש"י

ואהרן, מארן נושנא יאמס למדבר ואין נדה לדרכי כי תבואתה. כראשית קציר לפני העומר שאקור באכליה האמנמם כי: (ג) קודש ישראל. כתרומה: ראשית והאכלנו ממתיב, כך כל אוכליו יאשמו, כך מרגם יונתן:

מצודת דוד

(ג) קודש ישראל. ולזה הוא קודש לה: ראשית. הוא המיטב שבכל תבואתו, רוצה לומר המובחר שבכל האומות: כל אוכליו. כל הגויים הגדולים ומכלים את ישראל, יהיו אשמים והרעה תבוא אליהם, רוצה לומר אף שישראל יהיו נמסרים ביד האומות כעבור חטאם, עם כל זה על כי המה קדש לה: אהיה נפרע בסוף מן האומות על שהרעו להם: נאום ה'. והו מאמר ה': (ה) מה מצאו וגו'. מה דבר עולה מצאו כי, אשר בעבורם רחקו מעלי:

מצודת ציון

(ג) ראשית. ענין מיטב. כמו ראשית גבורתם (לקמן טע לה): יאשמו. מלשון אשם:

רד"ק

לכלה ביום מתן תורה, והקב"ה נדמה לחתן: (ג) קודש ישראל. נחשב כמו קודש שלא יאכלנו זר. ומה שאמר ראשית תבואתה הוא כפל ענין במלות שונות, כי התרומה שהיא ראשית התבואה הוא קודש, וכל זרים אוכליו יש עליהם אשם. כן ישראל אף על פי שהקב"ה מביא עליהם האויב, הוא נענש עליהם, כי זוכר להם חסד נעורים שהוא חסד האבות, כמו שראינו

מדרשי חז"ל

(ג) ראשית תבואתה וגו'. ראשית תבואתה כתיב, ולמה קורא הוא תבואתו, שאין אנו אוכלין אלא מן התבואה. אבל הקרן קיימת לנו לעולם הבא, ולא נבא העולם אלא בזכות ישראל, שנאמר: ראשית תבואתה, וכתיב בראשית ברא אלהים. (תנחומא). (ה) מה מצאו אבותיכם כי עול וגו'. רבי יהודה כן ליקש אמר: כל תלמיד חכם שפירש מן התורה, עליו הכתוב אומר כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו, ואומר מה מצאו אבותיכם כי עול כי רחקו מעלי. (תניגה ט:). חכמים אומרים: כל תלמיד חכם ששנה ופירש אין לו חלק לעולם הבא, שנאמר: כי דבר ה' בזה, ואומר מה מצאו

וְלֹא אָמַרו נְדַחַל מִן קִדְם יי דְאָשִׁיק יִתְנֵא מִאֲרַעֵא דְמַצְרַיִם דְּדַבֵּר יִתְנֵא בְּמִדְבָּרָא בְּאֲרַע מִישַׁר וְחֲרוֹב בְּאֲרַע צְדִיָּא וְטוֹלִימוֹתָא בְּאֲרַע דְלֹא עָדָא כֹּה אֲנִשׁ וְלֹא אֲתוֹחַב אֲנִישָׁא תַפְּסוּ: וְאֲעִלִית יִתְכוּן לֹאֲרַע דִּישְׂרָאֵל דְהוֹת מְנַצָּבָא כְּכַרְמֵלָא לְמִיכַל אִפְהָ וְטוֹבָה וְעֲלִיתוּן וְסִאֲבִיתוּן יִת אֲרַע בֵּית שְׁכִינְתִי וְאֲחַסְנִיתִי שְׁוִיתוּן לְפִלְחָן טַעוֹתָא: ה פִּהֵנִיא

רש"י

(ו) ולא אמרו איה ה'. כי נלך אחרי אלהים אחרים: ערבה. פלנטור"א נלע"ו: ושוחה. נטויה, אינפושיא"ה נלע"ו: צידה. דיסגאט"ה נלע"ו: וצלמות. לשון מוסך הוא: (ו) אל ארץ הכרמל. לארעא דישראל דהוה

מצודת ציון

(ו) ערבה. הוא כמו מדבר: ושוחה. מקום גומות ובורות. כמו בשחת עשו (פסלים ט טו): צידה. ענין שממון: וצלמות. צלו של מות. רוצה לומר חשכת הקבר: (ו) ולא אמרו. לא חזרו מדרכם לומר איה ה', רוצה לומר נשוב לעבוד את ה', אשר הכרמל (שעיה טו ט): וכרמל וכו'.

מצודת דוד

ההכל. זהו עכומ"ז שהוא הכל ואין בו ממש: ויהבלו. ובעבור זה נעשו גם המה הכל מבלי ממש, כי נשפל ממשלתם עדי ארץ: (ו) ולא אמרו. לא חזרו מדרכם לומר איה ה', רוצה לומר נשוב לעבוד את ה', אשר העלה אותנו מארץ מצרים: המוליד וגו'. רוצה לומר ולא תעינו בדרך ולא חסרנו דבר: בארץ וגו'. כפל הדבר במלות שונות פעמים רבות להפלת הענין וכדרך המליצה: לא עבר. בדרך העברה: ולא ישב. בקביעות מקום: (ז) ואביא. הלא הבאתי אתכם משם אל ארץ הכרמל, רוצה לומר מקום שדות וכרמים. ונחלתתי. ארץ ישראל שהיא נחלתי, שמתם להיות מתועב לפני: (ח) הכהנים. כמו שנאמר כי שפתי כהן

רד"ק

הראשון לישוב לא נתישבה: (ז) אל ארץ הכרמל. מה שסמך אותה אל הכרמל, לפי שהארץ הנעברת בשדות וכרמים ואילנות טובים נקרא כרמל. ולפי שארץ ישראל היתה כן, כמו שכתוב עליה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון וגו' (דברים ח ח), קראה ארץ הכרמל. יונתן תרגם לארע דישראל דהות מנצבא ככרמלא: לתועבדה. כתרגום לפולחן טעותא, שהם תועבת ה'. ומה שאמר ארצי נחלתי, רוצה לומר הארץ הראויה לי לשרות בה שכינתי, כי היה נבחרת מכל הארצות לטעם ידוע אצל המשכילים: (ח) הכהנים, איה ה'. פירשנהו. והכהנים שהם לפני ה': כל היום ומקריבים

מדרשי חז"ל

אמרו שעכס זה רואה צל ענף פורת באויר מיד מת, וכשהוא רואה הענף ומתחבר אל צלו נושר איברים איברים. וכי ואעפ"י כן לא אמרו איה ה' המעלה וגו'. מהו צלמות, צל ועמו מות. (מכילתא). בארץ לא עבר בה איש וגו'. וכי מאחר דלא עבר

דִּבְרֵי בְּיָמַי בְּצַל הַחֲכָמָה בְּצַל הַכֹּסֵף וַיִּתְרוֹן יִבְרָא הַיְקָמָא דְמִסְתַּתְרָא
 דַּעַת הַחֲכָמָה תַּחֲיָה בְעֵלְיָהּ יִרְאָה אֶת־ מְעֵשֶׂה הָאֱלֹהִים בְּיָמֵי יוֹכָל לְתַקֵּן אֶת־
 מִנְדְעָא חוֹכְמָתָא דְאוֹרִינְתָא תַחֲיָי יִתְ מַרְהָא מִפִּית קְבוּרְתָא לְעֻלְמָא דְאַתִּי: יִהְוֵי מִסְתַּכְלַל
 יִתְ עוֹבְדָא דֵי וַבְבוֹרְתֵיהּ דְעֻבְדֵי יִתְ סְמִיָא יִתְ גְּבִינָא יִתְ חֲנִינְיָא לְמַהֲוִיהוֹן פְּרִישְׁן בְּעֻלְמָא
 אַרוֹם מִן הוּא חֲכִימָא דִּיכֹל לְתַקְנָא יִתְ חַד מַגְהוֹן אֱלֹהִין מְרִי עֻלְמָא דְעוֹתִיָּהּ:

רש"י

אסור אף בסומין, לא נתכוון זה אלא נמי שהמנהג
 רואה אומי: (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף.
 כל מי שזענו נצל המכמה ישנו נצל הכסף, שהמכמה
 גורמת לעשר שיטוב: ויתרון דעת החכמה
 תחיה בעליה. ועוד הסמנה יסירה על הכסף,
 שהמכמה תחיה עמיה: (יג) ראה את מעשה
 האלהים. הישך הוא ממקן, הכל לפי הפעולה של
 אדם נן עזן לנדיקים וגינתם לרשעים, ראה נן
 נאזיה מדעק: כי מי יוכל לתקן. לאמר מיסה:
 את הדבר אשר עומו נמיי:

מצודת דוד

להוריד מהם השפעה לעצמם, כי אלו אין בידם
 מאומה וכל בשחונם במערכת השמים לזה צריך
 חכמה. (וחכו השמש לפי שהיא הגרולה מכולם
 ופועלת הרבה בתחנותיהם, ולכן תקרא מלכת השמים
 מלשון מלכה וכמו שנאמר בתחלת הספר): (יב) כי
 בצל החכמה. החוסה בצל החכמה הוא כאילו יחסה
 בצל הכסף, כי לפעמים יוכל האדם לכלכל עצמו די
 מחסורו עם החכמה כמו בכסף: ויתרון. עור יש יתרון
 מעלה ברעת החכמה, כי היא תחיה את בעל החכמה,
 אבל הכסף פעם היא סיבה על מיחת בעליה, כי
 יעמדו עליו רוצחים לקחת העושר: (יג) ראה. הסתכל
 את מעשה האלהים כמה הם מיושרים ומתוקנים, כי
 מי מבני האדם יוכל לתקן את הדבר אשר קלקל
 אותו, אבל המקום ברוך הוא יוכל לתקן את הרבר
 אשר קלקל בעון הדור. וכמו שאמר רז"ל בראש
 השנה אם בעון הרור נגזר על גשמים מועטים ולאחר
 זה הטיבו מעשיהם מתקן הוא את הקלקול, כי מורידם
 בזמנם ובמקום היותר צריך ואינו מאבד טפה:

ספורנו

יב) כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה
 תחיה בעליה. כי אמנם החכמה בהנהגה מדינית תחיה
 בעליה בצל חכמת האומנות המקובלת כשתצליח, או בצל
 הכסף שהיא נחלת אבות שיאכל האדם פירותיה, או
 ביתרון דעת באותה חכמת האומנות כשידע האדם בה
 יותר מרבים מבני דורו, וזה יקרה גם כימינו לאיש אשר
 אלה לו: יג) ראה את מעשה האלהים. שכרא את האדם
 בצלמו, והבט אל כוונת גודל תכליתו. כי מי יוכל לתקן
 את אשר עותו. כי אין דרך שיתקן האדם את פועל
 החטא המעוות, את כונת האלוה המכוונת במעשהו הנזכר
 בעוד החטא קיים, שלא נמחק בתשובה ממנו, שאין מצוה

מדרשי חז"ל

יב) כי בצל החכמה וגו'. א"ר יוחנן: כל המטיל מלאי
 לכיס תלמיד חכם וזכה וישוב בישיבה של מעלה,
 מאי טעמא, כי בצל החכמה בצל הכסף. (פסחים נג:). כי
 בצל החכמה וגו'. אמר רב חייא: עתיד הקב"ה לעשות צל
 לבכלי מצות בצלו של בעלי תורה, מאי טעמא, כי בצל
 החכמה בצל הכסף. (ירושלמי סוטה פ"ז ה"ד).

דִּבְרֵי בְּיָמַי דְּיוֹטִיב לָךְ יִי אֲשֶׁר עוֹתוֹ: יִדְבִּיּוֹם טוֹבָה הִיָּה בְּטוֹב וּבְיָוִם
 תַּחֲיָי אַף אֲנִי בְּמִיבּוֹתָא רְעָה רְעָה רְאָה גַם אֶת־זוֹה לְעַמְתִּיזָה עֲשֵׂה
 וְחוֹטִיב לְכָל עֻלְמָא בְּגִין שְׁפִתֵי חֲכָמִים

שפתי חכמים

צדאם לא כן מהו ראה: קקשה בזה למה ליה
 להביא סיפא דקרא, די היה בזה אתה תהיה מן
 הרואים שנא' ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו', ולא
 תהיה מן הנראים כאותם שנא' עליהם וראו בפגרי
 האנשים, כי הפגרים הם הנראים. ועוד קשה דבמדרש
 איתא ולא מן הנראים שכתוב במ ותולעתם לא תמות,
 למה משנה רש"י וכתב והיו דראון. ונראה לי דקשיא
 ליה על המדרש שכתב ולא תהיה מן הנראים שכתוב
 בהם ותולעתם לא תמות, מה נראים שייך בזה, אלא
 על כרחך דארישא דקרא קאי וראו בפגרי האנשים כי
 דכתיב ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו', לא הוה ליה למימר רק ולא תהא מן הנראים ותו לא. לכן פירש רש"י
 ולא תהא מן הנראים והיו דראון לכל בשר, כאילו אמר ולא תהיה מן הנראים בגיהנם אשר הצדיקים יאמרו
 עליהם די ראייה, וזהו פירושו של דראון לדעת התרגום ופירש"י בסוף ישעיה. ואפשר לומר לדעת רש"י
 שסובר שיש לגרוס הכי במדרש, או כוונת רש"י לפרש דמה שכתב במדרש ולא מן הנראים שכתוב גבי
 תולעתם לא תמות, כוונת המדרש הוא על סיפא דמלתא דהיינו והיו דראון, ויהיה מה שיהיה לפירש"י שלפנינו
 הוא נכון. ואפשר שכן היה כתוב לפניו במדרש, ובילקוט הוא הדרש בנוסח אחר, והוא נכון מאד. וזה נוסחו

מצודת ציון

יג) עותו. ענין קלקול:

מצודת דוד

יג) ביום טובה. ביום בוא טובה בעולם היה בטוב,
 רוצה לומר קבל את הטובה ותענג בדשן נפשך:
 וביום רעה. בעת בוא רעה בעולם הסתכל בהרעה להבין על מה באה וקבל אותה למרק את העון: גם את
 זה. רוצה לומר הרעה עצמה שלח המקום, גם עשה אותה לעומת העון, רוצה לומר מדה במדה:

ספורנו

מכבה עבירה: יד) ולכן ביום טובה היה בטוב. בעת
 שישפיע האל יתברך לך טובה היה בטוב, השתדל לקנות
 בה שלמות נצחי שהוא הטוב המוחלט: וביום רעה.
 כשיסורין באים עליך: ראה. מה סבתם, בהיותך מפשפש
 במעשיך, ותסיר את החטא שהוא סבת היסורין, וזה
 בתשובה ממנו: גם את זה לעמית זה עשה האלהים. כי

מדרשי חז"ל

יד) ביום טובה וגו'. אם נודמן לך יום טוב תהא עושה
 אותו מיד, וביום רעה ראה, ראה האין לעשות תשובה
 שתנצל מדינה של גיהנם, ולמה גם את זה לעומת זה
 עשה האלהים. (שם).
 ביום טובה וגו'. ר' תנחום ב"ר חייא פתר קרא בעניים
 ובעשירים, ביום טובה היה בטוב ביום טובתו של חבירך
 שמח עמו, וביום רעה ראה, ראה האין לפרנס את העניים
 כדי שתקבל עליהם שכר, וכך היה ר' תנחום עושה, אם
 היה רגיל ליקח ליטרא בשר, אגודת ירק, היה לוקח ב',
 אחד לו ואחד לעניים, ולמה, גם את זה לעומת זה עשה
 האלהים, עניים ועשירים, כדי שיוכר אלו באלו. (קה"ר).
 ביום טובה וגו'. רבי אחא פתר קרא בתורה, ביום טובה
 היה בטוב, ביום טובתה של תורה היה עמה בטובה,
 וביום רעה ראה, לכשיגיע אותו היום שכתוב בו פתרו

בְּךָ יִשְׂרָאֵל אִם-תִּשְׁמַע-לִי: 7. לֹא-יִהְיֶה בְּךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֹכֵר: 8. יֵא אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעֲלֵךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הֶרְחַב-פִּיךָ וְאִמְלֵא-הוּ: 9. יִב וְלֹא-שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא-אָבָה לִי: 10. וְאִשְׁלַחְהוּ בְּשָׂרִירוֹת לֶבֶם יִלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם: קָבְלוּ עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא צָבֹו לְמוֹמְרֵי: 11. וְתִרְכַּמְתִּיה בְּהַרְהוּרֵי לְבָהוֹן אֲזֹלוּ בְּמַלְכַת

רש"י
שכל זאת עשיתי לך, כדאי אהיה לשמוע לי: (יא) הרחב פיך. לשאל ממני כל תפלות לך: ואמלאהו. ככל אשר תשאל אמלא: (יג) בשרירות לבם. במלאים לבם, כמו למען שורכי (לעיל ה ט):

מצודת דוד
והנה אתה לשמוע אמרי: ישראל. רוצה לומר כי אם תשמע לי אתה ישראל: (יא) אנכי. רוצה לומר הנה הלא אני המעלך מארץ מצרים וידי בכל משלה, ולזה הרחב פיך לשאל ממני כל חפצך ואמלאם אם תשמע לי: (יב) ולא שמע. אבל עמי לא שמע לקולי: לא אבה. לא רצה לשמוע לי: (יג) ואשלחהו. שלחתים מארצם ללכת בגולה, כי הלכו בשרירות לבם ובעצתם הרעה:

אבן עזרא
הזכיר בתחלה הסיבות מסבל שכם ישראל, על כן הוא חייב לשמוע לי: (י) כתוב הנה לא יהיה בך אלה זר. לא יהיה בך אל זר נמצא, וברבור שני כתוב לא יהיה לך אלהים (שמות ג כ), פירוש באמנות הלב, מפי חכם לא בך נמצא ולא באמנות הלב: (יא) אנכי. כאשר תאמין כי אנכי

רד"ק
ולא נכר ותזכור כי ה' המעלך מארץ מצרים. הרחב פיך לשאול, וכל משאלך אמלא אם תשמע ולא תרעב ולא תצמא: (י) לא יהיה בך אלה זר. שלא יהא נמצא אצלך: (יא) אנכי. תזכור הטובה שעשיתי עמך שהוצאתיך מארץ מצרים: (יב) ולא שמע עמי לקולי. במדבר וכימי השופטים, גם בימי המלכים אחר דוד

מדרשי חז"ל
(י) לא יהיה בך אלה זר וגו'. המקור בגריו בחמתו והמשכו כליו בחמתו, ומפני מעותיו בחמתו, הוא בענין כעבור עבודה זרה. שכן אומנותו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו עבוד ע"ז והולך ועובד. א"ר אבין מאי קרא, לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר, איזהו אל זר בגופו של אדם, הרי אומר זה יצר הרע. (שבת קה:).

רְשִׁיעֵיהוֹן: 7. הַלְוִאי עַמִּי שָׁמַע לִי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרְחֵתִי מִן-כְּזִבְרֵי דְבִיּוֹן אֲמָאךָ וְעַל דְּבִיּוֹן אֲתִיב קַחַת גְּבוּרָתִי: 8. מִן-סִנְאִי יְבִדְבוּן לִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא צָבֹו לְמוֹמְרֵי: 9. יֵא אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעֲלֵךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הֶרְחַב-פִּיךָ וְאִמְלֵא-הוּ: 10. יִב וְלֹא-שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא-אָבָה לִי: 11. וְאִשְׁלַחְהוּ בְּשָׂרִירוֹת לֶבֶם יִלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם: קָבְלוּ עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא צָבֹו לְמוֹמְרֵי: 12. וְתִרְכַּמְתִּיה בְּהַרְהוּרֵי לְבָהוֹן אֲזֹלוּ בְּמַלְכַת

רש"י
(יד) לו עמי שומע לי. עדיין אס הוא רולין לשוב לי ולשמוע אלי: (טו) כמעט אויביהם אכניע. כשעה מועטת הייתי מכניע אויביהם: אישיב ידי. אשיע מכתי מעליכם למה אומה עליהם, ואז:

מצודת ציון
(יד) לו עמי. אם היה עמי שומע לי וגו': (טו) כמעט. כשיעור מעט זמן חיש מהר הייתי מכניע אויביהם, והייתי משיב ידי על הצרים להכות ולחזור ולהכות: (טז) משנאי ה'. השונאים הנחשבים לשונאי ה' היו אז מכששים לו לומר שאינם שונאים, על כי יפחדו מהעונש: ויהי עתם. עת הטובה ההיא היתה לעולם מבלי הפסק: (יז) ויאכילהו. אז היה ה' מאכיל אותו ממיטב החטים, והיה משיבעו דבש מן הצור, וכן הוא אומר (דברים לב יג) ויניקהו דבש מסלע, והוא מדרך משל לומר שהיה רב שפע במקום יובש וצמא אם היו הולכים בדרכי המקום:

אבן עזרא
(יד) הפך ולא שמע עמי לקולי: בדרכי יהלכו. ואיננו על משפט לשון הקדש, הלא ראה וקרוב לבא עתה, ורבים ככה: (יז) ויאכילהו. כל המפרשים אמרו כי ויאכילהו על השם הנוכר למעלה משנאי ה', והה"א והו"ו שב אל ישראל, אם בדרכי יהלכו. והטעם היה ראוי שישמעו לו ויזכרו החסד שגמל לאבותם, והוא אכילת המן שהוא מתוק ונכבד יותר מחלב חסה, והשביעם מים מצור מתוק מדבש, ותהיה מ"ם מצור משרת אחר, כדרך מאל אביך

רד"ק
(יד) אילו שמע לי: (טו) כמעט אויביהם אכניע. כי הוא היה שולט באויביו לא הם בו. כמעט זמן והכ"ף כ"ף האמיתי כמו כ"ף השבעה לי כיום (בראשית מה ל): אישיב ידי. פעם אחר פעם עד שאכלם: (טז) משנאי ה'. הם הרשעים שבאומות העולם: יכחשו לו. בישראל מיראתם אותו ויאמרו שלא הרעו לו:

מדרשי חז"ל
(י) לו עמי שומע לי וגו'. תנו רבנן: אם בחקתי תלכו, אין אלא לשון תחנונים, וכן הוא אומר לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו, כמעט אויביהם אכניע וגו'. (ע"ז ה.).

רְשִׁיעֵיהוֹן: 7. הַלְוִאי עַמִּי שָׁמַע לִי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרְחֵתִי מִן-כְּזִבְרֵי דְבִיּוֹן אֲמָאךָ וְעַל דְּבִיּוֹן אֲתִיב קַחַת גְּבוּרָתִי: 8. מִן-סִנְאִי יְבִדְבוּן לִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא צָבֹו לְמוֹמְרֵי: 9. יֵא אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעֲלֵךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הֶרְחַב-פִּיךָ וְאִמְלֵא-הוּ: 10. יִב וְלֹא-שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא-אָבָה לִי: 11. וְאִשְׁלַחְהוּ בְּשָׂרִירוֹת לֶבֶם יִלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם: קָבְלוּ עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא צָבֹו לְמוֹמְרֵי: 12. וְתִרְכַּמְתִּיה בְּהַרְהוּרֵי לְבָהוֹן אֲזֹלוּ בְּמַלְכַת

רש"י
(יד) לו עמי שומע לי וגו'. תנו רבנן: אם בחקתי תלכו, אין אלא לשון תחנונים, וכן הוא אומר לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו, כמעט אויביהם אכניע וגו'. (ע"ז ה.).

מצודת דוד
(יד) לו עמי. אם היה עמי שומע לי וגו': (טו) כמעט. כשיעור מעט זמן חיש מהר הייתי מכניע אויביהם, והייתי משיב ידי על הצרים להכות ולחזור ולהכות: (טז) משנאי ה'. השונאים הנחשבים לשונאי ה' היו אז מכששים לו לומר שאינם שונאים, על כי יפחדו מהעונש: ויהי עתם. עת הטובה ההיא היתה לעולם מבלי הפסק: (יז) ויאכילהו. אז היה ה' מאכיל אותו ממיטב החטים, והיה משיבעו דבש מן הצור, וכן הוא אומר (דברים לב יג) ויניקהו דבש מסלע, והוא מדרך משל לומר שהיה רב שפע במקום יובש וצמא אם היו הולכים בדרכי המקום:

אבן עזרא
(יד) הפך ולא שמע עמי לקולי: בדרכי יהלכו. ואיננו על משפט לשון הקדש, הלא ראה וקרוב לבא עתה, ורבים ככה: (יז) ויאכילהו. כל המפרשים אמרו כי ויאכילהו על השם הנוכר למעלה משנאי ה', והה"א והו"ו שב אל ישראל, אם בדרכי יהלכו. והטעם היה ראוי שישמעו לו ויזכרו החסד שגמל לאבותם, והוא אכילת המן שהוא מתוק ונכבד יותר מחלב חסה, והשביעם מים מצור מתוק מדבש, ותהיה מ"ם מצור משרת אחר, כדרך מאל אביך

רד"ק
(יד) אילו שמע לי: (טו) כמעט אויביהם אכניע. כי הוא היה שולט באויביו לא הם בו. כמעט זמן והכ"ף כ"ף האמיתי כמו כ"ף השבעה לי כיום (בראשית מה ל): אישיב ידי. פעם אחר פעם עד שאכלם: (טז) משנאי ה'. הם הרשעים שבאומות העולם: יכחשו לו. בישראל מיראתם אותו ויאמרו שלא הרעו לו:

מדרשי חז"ל
(י) לו עמי שומע לי וגו'. מלמד שהקב"ה מתאוה שיהי ישראל עמלים בתורה, וכן הוא אומר אם בחקתי תלכו וגו'. (תורת כהנים).

תקצד תהלים קיא

יהוה: ה טרף נתן לראיו יזכר לעולם בריתו: ו כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים: ומעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים

רש"י

עשה. קבע לישראל שנתות ומועדים ומנוחות שנאמרו זהם וזכרת כי עבד היית צמלים (דברים ה טו, טז טז), לפי שהוא חנון ורחום על בניו וחסן להנדיקם: (ה) טרף נתן. מוון: (ו) כח מעשיו הגיד לעמו. כשנתן להם נחלת גוים הודיעם כמו

מצודת דוד

זכרון על הנסים למען ייטיבו דרכם ויקבלו שכר: (ה) טרף. זה המן שכלכל בו אנשי דור המדבר: יזכור. כי זכר לעולם הברית אשר כרת את אברהם להביאם לארץ, ולזה אף כי מרו בו לא חסרו דבר: (ו) הגיד לעמו להראות כח מעשיו להוריש ז' האומות ולתת להם נחלת הגוים ההם, ולזה הגיד שלא יאמרו במקרה בא: (ז) מעשי ידיו אמת. מה שגרש הגוים ההם היה לאמת הבטחתו לאברהם, ובמשפט היה כי העובדי גלולים נגרשו בעונם: נאמנים. כי כל פקודיו המה נאמנים ולא ימצא בהם דבר עול:

מצודת ציון

היסוד להבנין: (ה) טרף. ענין מוון. כמו הטריפני לחם חוקי (שם ל ט), והושאל ממוון החיה הבאה על ידי טרף:

אבן עזרא

אליו, כמו ושמעתי כי חנון אני (שמות כב כו): (ה) טרף. דבר וינצלו את מצרים, כמו הטריפני, טעם יזכור מעשיו בריתו הוא ברית בין הבתרים, ושם כתיב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: (ו) כח. הטעם שהשם עושה חסד ומשפט וצדקה, וזה הוא שהגיד לעמו ללכת אחריו לתת להם, כדרך כי לא באתם עד עתה, וכתוב כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען, ושם כתוב את משפטי תעשו, והנה פירש כח

רד"ק

הגיד. כי זה היה יותר פלא, כי קודם המעשה אמר להם זה, שלא יאמרו בדרך מקרה היה, לפיכך הגיד להם קודם שיעשה זה וכן עשה: (ז) מעשה ידיו. שיעשה במלחמות הגוים וגרשם מארצם לא יאמרו כי עוול היה אבל אמת ומשפט היה: אמת. שקיים דבורו שאמר לאברהם אבינו: משפט. כי לא היה מן הדין שישבו בה עוד מפני מעשיהם הרעים, והארץ ההיא היא אדמת הקדש, ולא יתכן שישארו בה עושי התועבות ההם הנה אמת ומשפט: נאמנים כ"כ פקודיו. ולא זו בלבד אלא כל פקודיו נאמנים אין בהם עולה:

מדרשי חז"ל

לצדיקים, לאו כלום הוא אלא כשיעשה לעולם הבא, וצדקתו עומדת לעד. (שם). (ה) טרף נתן לראיו וגו'. טירוף נתן ליראיו בעולם הזה, אבל לעתיד לבא יזכור לעולם בדינתו. (ב"ר מ). (ו) כח מעשיו הגיד לעמו וגו'. מה טעם גילה הכ"ה

תרגום

ידוי קושטא ודינא מהימנין על פקודיו: ח סמוכין לעלמי עלמא מתעבדין פקושטא ותירוץא: ט פורקנא שלח לעמיה פקד לעלם קמיה קדישא ודחילא

תהלים קיא תקצד

כל פקודיו: ח סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר: ט פדות | שלח לעמו צוה לעולם בריתו קדוש ונורא שמו: ד. ראשית -> חכמה | יראת יהוה שכל טוב לכל

שמיה: ישרוי חוכמתא דחלתא דיי סכלא טבא לכל עובדיהון תשבחתיה קמא לעלמין:

רש"י

(ח) סמוכים. הם פקודיו על סמך עו, ממוקין צעונשין וזאזרות, והפרשיות קצועות זו על זו כסדר

מצודת דוד

(ח) סמוכים. פקודיו המה סמוכים ונשענים להתקיים לעולם, כי המה עשויים באמת וישר, ואין אם כן מקום שיהיו בטלים בשום זמן: (ט) פדות. להפדותם ממצרים: צוה. על כי צוה להם התורה הנתונה בברית

אבן עזרא

מעשיו: (ז) כ"כ פיקודיו. הם התורות והמצות הנטועות בלב כל האדם, על כן אמר עמהם נאמנים: (ח) סמוכים. השם סומכם לעד, על כן יעמדו, והוא עשה באמת ובדרך ישר: (ט) פדות. טעם פדות לעולם ישלח פדות לעמו, והם השומרים בריתו, כי

רד"ק

(ח) סמוכים. כי יעמדו ולא ימוטו לעולם לפי שהם עשויים באמת ובדרך ישר. לפיכך לא יכשלו ההולכים בהם והשומרים אותם: (ט) שלח. להם פדות וצוה שיזכרו לעולם בריתו. כי קדוש ונורא שמו, לפיכך יראוהו והייתם קדושים כי הוא קדוש שקדשם והבדילם מן האומות: (י) ראשית. וצוה להם ראשית חכמה יראת ה'. ואנה צוה להם זה, כשאמר את ה' אלהיך תירא ואתו תעבוד ובו תדבק וגו', תחלה אמר תירא ויראת ה' היא שמירת התורה והמצות. וחכמה היא חכמת החקירה האמיתית לדעת כל מעשה בראשית, והוא כבוד האל יתברך כי בה יכיר אדם את בוראו. לפיכך אמר אחר כן ואתו תעבוד. ובהתבודדו בחכמה ההיא ויסיר מלבו כל דברי העולם השפל אז ידבק באל יתברך, לכן אמר ובו תדבק, כי נפשו קשורה בעליונים ואז ידע שמו וזהו ובשמו תשבע, כי מי שאינו יודע שמו של הקב"ה אסור לישבע בשמו. והקדים באותו פסוק יראת ה' לעבודה, וכן בזה הפסוק צוה להקדים יראת ה'

מדרשי חז"ל

(ח) סמוכים לעד לעולם. א"ר יוחנן: סמוכים מן התורה מוין שואמר. מהרבה לטעם ששונות באמת וישר

(י) ראשית חכמה יראת ה' וגו'. מרגלא כפומיה דרבא, תרליח תרמה חסורה ומשנית מוריה שלא יבא צד

תקצו תהלים קיא קיב עשיהם תהלתו עמדת לעד: פ קיב א הללויה אשירי איש ירא אתיהוה

תרגום תרגום א הללויה טוביה דגברא דחל ית וי פפקודוהי צבי לחרא:

מצודת דוד

ולשכל טוב יחשב לכל העושים כן, כי אז תהיה תהלתו עומדת לעד להיות מהולל בחכמה כי תהיה מתקיימת, מה שאין כן אם לא תקדום היראה אל

אבן עזרא

שור (בראשית מט כב). ויתכן שישוב ו"ו תהלתו אל שכל טוב. ורבי משה אמר כי ה"א ומ"ם עושיהם שבים אל החכמה והיראה, והטעם כי העושים כפי חיובם וכדרך שידורו: (א) הללויה אשירי איש. הללויה

רד"ק

דעתו בלמדו החכמה בתורה אשר למד תחלה, כי כבר תקעה יתד במקום נאמן ויקרב דרכי החכמה אליה בכל כחו, לפיכך אמר ראשית חכמה יראת ה'. ואמר שכ"ץ טוב לכ"ץ עושיהם. פירוש שכל טוב והשגחה טובה יש לעושה את שתייהן שמתעסק ביראת ה' ובחכמה. או פירוש שכל טוב, הצלחה. כלומר שיצליח המתעסק בשתייהן בעולם הזה ובעולם הבא: תהלתו עומדת לעד. כי עושה מעשה היושר ושומר התורה והמצוות, תהיה תהלתו כפי האנשים

מדרשי חז"ל

ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר: ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם, לעושים לא נאמר אלא לעושיהם, לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה. (שם ז). א) אשירי איש ירא את ה' וגו'. גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דאילו גבי ירא שמים כתיב אשירי אשירי ירא את ה', ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ולגבי ירא שמים וטוב לך לא כתיב ביה. (ברכות ת). אשירי אשירי ירא את ה'. אשירי אשירי ולא אשירי אשה, א"ר עמרם אמר רב: אשירי מי שעושה תשובה כשהוא איש. ר' יהושע בן לוי אמר: אשירי מי שמתגבר על יצרו כאיש. במצותיו חפץ מאד, אמר ר' אלעזר: במצותיו ולא בשכר מצותיו, והיינו דתנן הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא

נושאי הפרק

(א) שבח ירא ה' והחפץ במצותיו. (בג) הגמול לירא ה' - בנים ישרים ועושר בביתו. (ד) חשיטתו מוטרו לאחרים.

תרגום תרגום ב גבר באוריתא יהונו פנוי פדר תרציא יתפרד: גמולא ועותרא פביתיה וזכותיה קימא לעלמין: דדגח פחשוכא נהור לתרציא חננא ורחמנא וצדיקא: הגברא

תהלים קיב תקצו במצותיו חפץ מאד: בגבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יברך: ג הון ועשר בביתו וצדקתו עמדת לעד: ד זרח בחשך אור לישרים חנון ורחום וצדיק: ה טוב אש

רש"י

ולדנוש, וזה שאמר שלמה שקיו עמודי שש וגו': (א) (ה) טוב אש חנון ומלוא וגו'. שמוין (ב) דור ישרים. אשכר יונקן יהיה זרעו: (ד) זרח לים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בחשך אור. כמו הזרית. ומדקדק, הוא עלמנו כפכול נעשה להם אור, כמו ה' אורי וישעי (לעיל

מצודת דוד

לא תעשה: במצותיו וגו'. לקיים מצוות העשין: (ב) גבור. לא זה בלבד שאשירי לו, כי גם לזרעו ייטיב ויהיה כל אחד גבור בארץ, ואף כל אנשי הדור של הישרים יהיו מבורכים כי מכריעים את העולם לזכות: (ג) הון ועושר. עם כי יקבל גמול טוב בזה העולם ויהיה הון ועושר בביתו, עם כל זה שכן

אבן עזרא

במצותיו חפץ מאד. הם מצות עשה, וטעם מאד כי בכל מאדו יעשה: (ב) גבור. חסר כ"ף, כמו ועיר פרא (איוב יא יב), והטעם כגבור נודע בדורו כן יהיה זרעו: דור ישרים. הוא האב והבן, והברכה היא: (ג) הון ועושר בביתו. וההון שיש לו לא עשהו בחמס וגזל, רק בצדק, על כן וצדקתו: (ד) זרח. הצרות דומות לחשך, כמו העם ההולכים

רד"ק

במצותיו חפץ מאד. מצות עשה עושה אותה בחפץ לבכו, לא להתגדל בפני בני אדם אלא בחפץ לבכו באהבת האל יתברך שצוהו לעשותם, לפיכך אמר מאד, כלומר שרודף אחר המצוה ומתאמץ לעשותה בכל כחו בגופו וממונו: (ב) גבור. ובעבור מעשיו הטובים ישלם האל יתברך גם לבניו אחריו, וזרעו יהיה גבור בארץ, שבני אדם יראוהו ויכבדוהו כמו שיראו בני אדם האדם הגבור: (ג) הון ועושר בביתו. לו ולבניו בעולם הזה: וצדקתו עומדת לעד. לעולם הבא. ויש מפרשים בעולם הזה. ופירוש לעד, לבניו

מדרשי חז"ל

(ב) גבור בארץ יהיה זרעו וגו'. זה יצחק, כי ביצחק יקרא לך זרע. ומה גבורתו, ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו, אין זה גבור שעשה לעקרה שתלד. דבר אחר, גבור

עֵינֵינוּ דְמַעָה וְעַפְעַפֵּינוּ יִזְלוּ מַיִם: יח כִּי קוֹל נְהִי נִשְׁמַע מִצִּיּוֹן אֵיךְ שִׁדְדָנוּ בְּשָׁנוּ מְאֹד כִּי־עֲזַבְנוּ אֶרֶץ כִּי הִשְׁלִיכוּ מִשְׁכַּנּוֹתֵינוּ: ס יט כִּי־שָׁמַעְנָה נָשִׁים דְּבַר־יְהוָה וְתַקַּח אָזְנוֹכֶם דְּבַר־פִּי וְלַמְדָּנָה בְּנִתְיָכֶם נְהִי וְאַשָׁה רַעוּתָה קִינָה: כ כִּי־עָלָה מוֹת וְאַלְפִנָּא לְבִנְיָכוֹן אֱלִיא וְאַתָּתָא לְחִבְרָתָה עֲנִיָּא: כ אַרְי סְלִיק מוֹתָא בְּחַרְפָּנָא עַל רִשְׁיָי

(יח) כי השליכו משכנותינו. את שוכניהם. ויש עוד לומר כי השליכו האויבים את משכנותינו לחץ:

מצודת דוד
 יזלו מים. יטיפו מי דמעת הבכי. וכפל הדבר במלות שונות: (יח) כי קול. כי מציון נשמע קול יללה, שאומרים איך שדדנו. ובושנו מאד כי חשבנו להשגב בציון, ועתה לא כן היה, כי עזבנו ארץ נחלתנו, כי השליכו משכנותינו את השוכנים בהם חוצה, וכענין שנאמר ולא תקיא הארץ אתכם וגו' כאשר קאה וגו' (ויקרא יח כח): (יט) דבר ה'. שאמר שהפערנויות מעותדות לבוא: ותקח וגו'. כפל הדבר במלות שונות: נהי. דברי יללה: ואשה רעותה. ואשה תלמד את רעותה קינה: (כ) כי עלה וגו'. אף כי סגרו שערי הארמון לבלי תת לבוא האויב הממית, הנה עלה דרך החלונות ודרך שם בא אל הארמונות. ורוצה לומר לא הועלנו בכל התחבולות וההתחכמות למנוע האויב:

רד"ק
 עומד, ומרוב הבכי דימה הענין כאילו העין נתכת ויורדת בדמעה, וכן עיני ירדה מים (איכה א טז). ויונתן תרגם וישגרן עינא דמעין: ועפעפֵינו. הם אישוני העינים, וכפל הענין במלות שונות. ויונתן תרגם וגלגלי עינא יגרון מיא: (יח) כי קול נהי נשמע מציון. וכן נשמע משאר המקומות, אלא קודם שנכבשה ציון היו חושבים להשגב בציון וירושלם, שאם תשאר להם ירושלם עוד, היו נבנות שאר הערים שנכבשו וחוזרין לישובן. כמו שעשו בימי סנחריב שכבש הכל זולתי ירושלם, וכיון שנשארה ירושלם נשאר הכל, ולא גלו ולא עזבו ארץ ישראל. אבל כיון שנכבשה ירושלם אין עוד תקנה, ואז היה קול הנהי נשמע, ואומרים איך

מדרשי חז"ל
 (יח) כי קול נהי נשמע מציון. מאי נשמע, וכי יש אבנים בוכות או עצים בוכים, אלא מאי קול נהי נשמע מציון, ממי שמשרה שכנתו בציון. "איך שדדנו", איך הוה לנא מבוזים. "בשנו מאד כי עזבנו ארץ" זו ארץ ישראל, דכתיב: ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. "כי השליכו משכנותינו" אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. ד"א "בשנו מאד כי עזבנו ארץ" זה בית המקדש וכו', "כי השליכו משכנותינו" זה חרבן ראשון וחרבן שני. (מדרש

עֵינָא דְמַעִין וְגַלְגְּלֵי עֵינָא יִגְרוֹן מִיָּא: יח אַרְי קַל אֱלִיא אֲשַׁתְּמַע מִצִּיּוֹן אַבְרִין אַתְּבִיזִנָּא בְּהִיתָנָא לְחַדָּא אַרְי חְרוּבַת אַרְעָא אַרְי צַדִּיָּאָה בְּרִנְתָּהָא: יט אַרְי שְׁמַעָא נְשִׂיאָה פְּתַגְמָא דִּי וְתַצִּית אַרְיִיכוֹן לְמַלִּי נְבוּזַבְדִּנֶאֱדַרְיָא כְּכַדְרָן אֲמַר יי

מן השוק, כמו ומוטות תשים לך דמטק (מ"א כ לד): (כב) אל יתהלל חכם. אל תהללו לומר חכמים אנוחנו, הנה נדצרי מאקמם ומכמת מה לנכס, אם השכלתם וידעתם אותי או תהללו

מצודת ציון
 כ בארמנותינו. מלשון ארמון ופלטרין: עול"ל. כן יקראו ילדים רכים. כמו עוללים שאלו לחם (איכה ד ז): מוחין. משוק: כא) נבלת. כן נקרא פגרי המת: כדומן. כזבל: וכעמיר. כן נקרא אגודת שבלי התבואה. כמו ושכחת עומר (דברים טז): מאסף. ענין הכנסה: (כב) יתהלל. מלשון הלול והתפארות:

רד"ק
 כלומר כי באה לנו הצרה פתאום שלא היינו נשמרים ממנה. ואעפ"י שהיו נביאי האמת אומרים זה אלינו תמיד, לא היינו שומעים אליהם ולא עלה על לבנו שתהיה, ואם תהיה שתהיה גדולה כזאת: עול"ל מוחין. כי דרך העוללים לשחוק בשוק והבחורים ברחובות, והנה הם נכרתים משם: (כא) דבר כה נאום ה'. אמר האל לנביא דבר ואמור כה נאם השם, כמו כה אמר ה', אלא שנאם הוא שם המאמר: כדומן. כבר פירשנוהו למעלה (ח ב): וכעמיר מאחרי הקוצר. ששכחו הקוצר ונשאר מאחריו ואין מאסף אותו, כן יהיו פגריהם כנשכחים על פני השדה ואין קובר אותם: (כב) כה

מדרשי חז"ל
 (כב) אל יתהלל חכם בחכמתו וגו'. שילוח היה מקלח מים בכאסור, צוה המלך והרחיבוהו כדי שיתרבו מימיו ונתמעטו, וחזרו ומיעטוהו והיה מקלח מים, לקיים מה שנאמר: אל יתהלל חכם בחכמתו. (ערכין י:). כמה מתנות טובות ניתנו בעולם, חכמה גבורה ועושר, וזה עתה לטמא אדם ויאל חמדת רל העולם אימתי רמוז שהו

בְּחַלּוֹנֵינוּ בָּא בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ לְהַכְרִית עוֹלָל מַחוּץ בְּחוּרִים מִרְחֻבוֹת: כא דְּבַר כַּה נְאֻם־יְהוָה וְנַפְלָה נְבִלַת הָאָדָם כְּדָמָן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְכַעֲמִיר מֵאַחֲרֵי הַקּוֹצֵר וְאֵין מְאַסֵּף: ס יִכְנֶה כַּה | אֲמַר יְהוָה אֱלֹהֵי־יִתְהַלֵּל → לֹא יִשְׁתַּבַּח שְׁלֹמֹה בֶּר דָּוִד חֲכִימָא בְּחוֹכְמַתִּיה וְלֹא יִשְׁתַּבַּח שְׁמִשׁוֹן בֶּר מְנוּחַ גְּבַרָא רִשְׁיָי

(כ) להכרית עול"ל מחוץ. מן השוק, כמו ומוטות תשים לך דמטק (מ"א כ לד): (כב) אל יתהלל חכם. אל תהללו לומר חכמים אנוחנו, הנה נדצרי מאקמם ומכמת מה לנכס, אם השכלתם וידעתם אותי או תהללו

מצודת דוד
 להכרית. והיה בדעתו להכרית קבוצת העוללים מן החוץ, שהוא מקום ששוחקים שם התינוקות, כי הרג כולם ואין מי ישחק בחוצות: בחורים. וכן הכרית הבחורים מן הרחובות ששם מנהגם ללכת תמיד: (כא) דבר כה. מאמר ה' אל הנביא, כה דבר אל ישראל נאם ה' וגו': ונפלה. הרבה פגרי אדם יפלו על הארץ, וכמרבית הזבל על פני השדה, וכמרבית עומרי התבואה המושלכים מאחרי הקוצר, אשר דרכו לעשות עומרים ומניחים על פני השדה והולך להלן לקצור עוד: ואין מאסף. אין מי יכנס את ההרוגים אל הקבר, כי הנשארים יתפחדו לצאת ממקום מחבואם: (כב) אל יתהלל חכם. כי לא יוכל להציל נפשו בחכמתו, והגבור לא יוכל להציל נפשו בגבורתו, והעשיר לא יפדה נפשו בעשרו. ואם כן אין להם להתהלל באלו, כי לא יבוא להם אז תועלת מאלה:

רד"ק
 אמר ה'. אם יש בכם חכמים אל יתהללו בחכמתם כי לא תועילם, כיון שלא ידעו את ה' ולא הלכו בדרכיו חכמת מה להם, וכמו שאמר (לעיל ד כב) חכמים המה להרע. וכן אם יש בכם גבורים אל יתהללו בגבורתם, כי לא תועילם להצילם מן המות או מן השבי. וכן אם יש בכם עשיר אל יתהלל בעשרו, כי לא יפדהו מן החרב, כי הוא ועשרו יאבדו. וזכר אלו התכונות השלש, כי החכם ינצל פעמים רבות בתחבולותיו ובערמתו, וכן הגבור ינצל בגבורתו ובכחו, וכן העשיר יפדה נפשו מיד האויב בעשרו, כן מנהג העולם ברוב. ואמר להם הנביא כי לא ינצלו באלה השלש שדרך

מדרשי חז"ל
 אחיתופל מישראל ובלעם מאוה"ע, ושניהם נאבדו מן העולם. שני עשירים עמדו בעולם קרח מישראל והמן מאוה"ע, ושניהם נאבדו מן העולם. שני גבורים עמדו בעולם שמשון מישראל וגלית מאוה"ע, ושניהם נאבדו מן העולם. למה, שלא היתה מתנתם מן השמים. (ילקוט"ש). אל יתהלל חכם. כתיב "כי לא לקלים המירוץ". זה

חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו
 אל יתהלל עשיר בעשרו: כג פי אס־פואת
 יתהלל המתהלל השכל וידע אותו פי
 אני יהוה עשה חסד משפט וצדקה
 בארץ פי כאלה חפצתי נאם יהוה: ם

רש"י

נחממתכס: (כג) השכל. כמו והכנז (שמוס ט יא), אנטיליינ"ט נלע"ז:

מצודת דוד

(כג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל. המשבח את עצמו ישבח את עצמו בזאת, וחוזר ומפרש במה שהשכיל ויודע אותי, אשר אני ה' ואין עוד מלבדי, רד"ק

העולם להנצל בהם. אלא במה ינצלו אותם שינצלו: (כג) השכל וידוע אותי. פירוש בהשכל אותי וידוע אותי. והשכל האל הוא שישכיל כי הוא אחד קדמון ואינו גוף, והוא בורא הכל ומשגיח על הכל, ומנהיג כל העולם בחכמתו עליונים ותחתונים. וידיעת האל היא ללכת בדרכיו לעשות חסד משפט וצדקה, כי כן עושה אותם הוא בארץ, כלומר עם בני העולם. וההולך בדרכיו הוא יודע אותו, כמו שאמר (לקמן כב טר"ו) אביך הלוא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו, (כ"י) דן דין עני ואביון אז טוב (לו) הלא היא הרעת אותי נאום ה', הנה כי מעשה המשפט והצדקה הוא ידיעת האל. ובוזה נצולו דניאל וחבריו שגלו בחרבן הארץ עם גלות יהודה, וניצלו מן הקלון והבויון שהיה מגיע לשאר השבויים, והיו נכבדים וגדולים בארץ גלותם. לפי שהיו צדיקים וחסידים. ולא היה להם דרך להנצל מן הגלות, כי איך ישארו בארץ שלשה או ארבעה או אפילו עשרה: כי אם בזאת. בזאת התכונה שתהיה לו תכונה נפשית להשכיל ולדעת אותי. ומה שאמר כי אני ה', טעם למה שאמר וידוע אותי, כי בכלל וידוע אותי עשות חסד ומשפט וצדקה כמו

מדרשי חז"ל

הקנים, כיון שנפלה שעתו הכהו אבנר בחנית ולא היה בו כח לרוץ. "ולא לגיבורים המלחמה" זה אבנר, אמרו עליו שהיה בטוח בכוחו, ואומר אילולי היה לארץ מקום לאחוז בו הייתי מזעזעה. והיה כל מחנה ישראל שרוי בין שני ארכובותיו (מחמת גבהו), וכיון שנפלה שעתו הכהו יואב בן צרויה. באותה שעה תפש באבנר וכפתו בידו כפקעת של שתי, מיד עמדו כל ישראל לפניו, ואמרו לו: אדונינו, אם אחא הירבו מיד ושארנו ריחומים אשר איז לכה אר

א"י יתהלל עשיר בעשרו. אל יתהלל אחאב בן עמרי שהיו לו שרעיה רויח ויהי לרל אחד וצמד הלמיני ואל

דקשום וזכו פארעא ארי כד הנה ימים באים נאם יהוה ופקדתי
 באלין רעוא קדמי אמר על כל מול בערלה: כה על מצרים ועל
 יהודה ועל אדום ועל בני עמון ועל מואב
 עממיא ערליא ועל
 בית ישראל דדמן עובריהון לעוברי ערליא: כה על מצראי ועל יהודה ועל אדומאי

רש"י

(כד) על כל מול בערלה. על כל מול שיש לו ערלה אפילו ערלת לב וכל שכן על הערלים: (כה) על מצרים וגו'. שכיני א"י היו ולקו אחריה בסמוך לה כמו שכתוב ציחוקאל (ט) ומפורש בסדר עולם:

מצודת ציון

(כד) ופקדתי. ענין השגחה: מול. מלשון מילה: בערלה. עד שלא נמול: המשפט. ולא שיש ח"ו פועל טוב ופועל רע, כי בכל אלה חפצתי אני, לתת לכל אחד כגמולו. והמשכיל את זאת ראוי להתהלל בעצמו, כי בזה יבוא לו תועלת רב: (כד) הנה ימים באים. זהו בעת התגברות נבוכדנצר: ופקדתי. אשגיח לענוש ולהביא גמול: על כל מול בערלה. מלות על כל עומדות במקום שתים, על כל מול ועל כל אשר בערלה, רוצה לומר על ישראל ועל הגוים: (כה) על מצרים. עתה מפרש מי הם המקבלים העונש והגמול ליפול ביד נבוכדנצר:

רד"ק

מימון וצ"ל פירש כן (מו"נ ח"ג פנ"ד). ואמר תחילה כי שם החכמה נופל בלשון עברי על ארבעה ענינים. נופל על השגת האמתיות אשר תכלית כונתם השגתו יתברך שמו, אמר והחכמה מאין תמצא (איוב כח יב). ונופל על ידיעת המלאכות איזו מלאכה שתהיה, וכל חכם לב בכס (שמות לה ט), וכל אשה חכמת לב (שם שם כה). ונופל על קנות מעלות המידות, וזקניו יחכם (תהלים קה כב), בישישים חכמה (איוב יב יב). ונופל על הערמה וההתחכמות, ובה נתחכמה לו (שמות א ט), ולפי זה הענין אמר (ש"ב יד ב) ויקח משם אשה חכמה, ומזה הענין חכמים המה להרע (לעיל ד כב). ואפשר שיהיה ענין החכמה מורה על הערמה ושימוש המחשבה, פעמים יהיה החכמה היא וההתחכמות לקנות מעלות שכליות או לקנות מעלות מידות. אמר שאין שלמות הקנין ולא שלמות בריאות הגוף ולא שלמות המידות הטובות, אין כל זה שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו. והשלמות שראוי להתהלל בו הוא ידיעת האל יתברך, שהיא החכמה האמיתית. ופירש גם כן שלושת השמות חסד ומשפט וצדקה. חסד הוא ההפלגה בגמילות הטובה, וכולל שני ענינים, האחד לגמול טוב למי שאין לו חק עליו כלל, והשני להטיב למי שראוי

מדרשי חז"ל

ומה יתהלל האדם בעולם הזה, בכתרה של תורה, שהיא מעשרת אותו ונותנת לו חיים בעולם הזה ולעולם הבא. (שם) (כה) על מצרים ועל יהודה וגו'. זה שאמר הכתוב ופקדתי על כל מול בערלה. מהו מול בערלה. שהיו

להיפך זה, כשיצין האדם וישיג בחי' מ"ח וכי כל דבר מעלמו אינו כלום רק מחמת חיות הצורה ששופט בו, אז הוא בחי' ענוה שמכיר בחי' מ"ח. וזה בכל מקום שאחיה מולא גדולתו של הקצ"ה, היינו כל מה שצרה בעולמו להכיר גדולתו, שם אחיה מולא ענותנותו, כיון שכל דבר מחיותו הוא, ובלתו הוא אפס ותוכו, נמלא זה הוא ענותנותו של הדבר ההוא, ועי"ז תצוה להכיר גדולתו של יוצר בראשית.

והנה הקצ"ה שצרה העולם להכיר גדולתו ע"י העולמות שצרה, היה ענוה גדולה נגדו ית"ש, שהרי כל העולמות הם כאין נגדו וכלא נחשבו, והקצ"ה למאס כזיכול כחו הצלתי בעל תכלית ית"ש, ע"י העולמות שהם צערכו כאין נחשבים, וזהו ענוה גדולה, נמלא מה שהיה להכיר גדולתו וגאותו, היא ע"י בחי' ענוה רצה, וזהו כחו כזיכול להיות הגאווה והענוה נלמדים יחד. וזהו ה' מלך גאות לבש, שהלביש א"ע ע"י עולמות הקטנים צערכו ית', הלביש גאותו בהם, וזה היה בעת צריאת עולם, והנה כל העולמות נתהוו ע"י התורה כמבואר כמה פעמים ע"י, והם נקראים לבושי מלכא שנתלבש באותיות התורה, והם ממש העולמות לשון העולם וכסוי, לכן המתגאה בתורה נקרא ח"ו מתלבש בלבושי המלך לעלמו, והוא עון גדול, והקצ"ה נתן הכח לעמו שהם יחזיקו המלבושים שלא יפלו ממדריגתו, כמו האזור המחזיק המלבושים באזרתו אות', וזהו

או יאמר קדושים תהיו גו', דכתיב פ"ה השוכן אחס בתוך עומאתם, ולכאורה איך אפשר שהצורה ית' ישכון בתוך עומאתם, אך דכתיב פ"ה ועצרתו בארץ

ע"י לעיל ריש פ' בראשית, ושם ברך יא ר"ה להבין, ועור. פ. בברכת השחר - ברכות ס ע"ב. פ"א. אולי הר"ת על ידיהם כביכול. או ע"י כנס"י. פ"ב. ויק"ר כד, ט. פ"ג. מובא ברש"י בראשית א, א. בשם רז"ל, ע"י מדרש לקח"ט בראשית א, א. פ"ד. זוהר ח"א פח ע"א. פ"ה. ויקרא טז, טז. פ"ו. שמות יב, יב.

מזרים אני ולא מלאך פ"ה, ולמה לא שלח הש"י מלאך, אך דקליפות מזרים היתה קליפה גדולה מאוד, שגם מלאך צרדתו לשם היה אפשר להתגשם ח"ו והיה נשאר בין הקליפות, לכן הוכרח כצ"י הש"י בעלמו לירד שם, והנה יש כוונה בשעת נפילת אפיים לירד בין הקליפות להעלות נ"ק פ"ה, לזה אמר יכול שתרצה לעשות כמוני לירד בין הקליפות, תלמוד לומר כו' קדושי למעלה כו', רצה לומר שאינו יכול לעשות זה רק אני וכנ"ל:

או יאמר קדושים תהיו גו', פ"ה דהתורה מצבת אותנו שצודאי קדושים תהיו ולא יאבד נפש א' מישראל ח"ו, רק צודאי יתוקן ויתעלה, והטעם כי קדוש אני, ואחס הם חלק אלהי ממעל והקצ"ה וישראל כלא חד פ"ה, כמארז"ל אחס עשיתם חטיבה א' כו' שנאמר כ"ה שמע ישראל וגו' אף אני אעשה אחס חטיבה א' שנאמר כ"ה ומי כעמך ישראל גוי א' וגו'. ולריך להבין הלא הש"י נקרא אחד האמת, דהיינו שכל האחדים הם מוסיפים עליהם עוד א' הרי הם צ' א"כ אינו א' אמת, אבל להש"י אין שום דבר שנוכל לדמות אליו, כמאמר כ"ה ואל מי תדמויני גו', ולכן נקרא א' האמת, ולפי מאמרם ז"ל הנ"ל נמלא הקצ"ה א', וישראל נקראים גם כן א', וא"כ הרי שנים ואינו אחד האמת ח"ו. אך האמת הוא שהקצ"ה וישראל הכל אחד, שהם החלק והוא הכל,

פ"ה. הגדה של פסח. ומקורו במכילתא פ' בא. ו. זוהר ח"ג דף קמט ע"א. פ"ח. ע"י פע"ח שער נפילת אפיים פ"ב. פ"ט. ע"י זוהר ח"ג ע"א. צ. ברכות ו ע"א. צ"א. דברים ו, ר. צ"ב. שמואל ב' ו, כג. צ"ג. ישעיה מ, כה. צ"ד. ע"י זוהר ח"ג דף רכו ע"ב, בחכמה י' בבינה ה' בתפארת ו' במלכות ה'. וע"י תקי"ו ת"י ע דף קלו ע"א, קלא ודבור תפארת ומלכות, וכ"כ שם בדף קלב ע"א, קלא ודבור איהו ו"ה (חכמה ובינה הוא מחשבה). צ"ה. איוב יט, כו. צ"ו. ישעיה נה, ו. צ"ז. הקדמת תקי"ו דף יז ע"א. צ"ח. תהלים נא, יז. צ"ט. שבת קה ע"ב. ק. תהלים פא, י.

ואמר יכול כמוני כו', רצה לומר שתבא אליו כמוני שתסתכל בעלמך שאתה למדן גדול ויושב ולומד ותבא אלוה ח"ו, היה לא תהיה, רק שדעת שהכל הוא השי"ת ומחשבתך ודבורך וכל חיותך הוא אלהות. וזהו מארז"ל צ"ה לא יהיה צד אל זר"ה, איזכו אל זר שהוא בגופו של אדם, זה יזה"ר, רצה לומר לא יהיה צד אל זר, האלקות שצד לא יהיה זר ומופרש ממך → שהוא אלהות, שלא תבא סבור שאתה הוא החכם, רק שדעת שהכל הוא אלהות כנ"ל, ואמרו איזכו אל זר, רצה לומר שמתמיכה איך אפשר שלא ידע שהכל הוא אלהות, ואמרו שהוא היזה"ר שהוא מסמא את

ששם הוי"ח צ"ה אותיות י"ח נקרא מהשצב ואותיות ו"ח נק' קול ודבור צ"ה הרי יש בהם שמו ית', ומצרי אחיה אלוקי צ"ה, וכתיב צ"ה דרשו את ה' בהמלאו, רצה לומר צ"ה מולאות הפה, דהצבור של אדם הוא צ"ה אותיות התורה, והמה נחלקים לה' מולאות הפה, אחט"ה מהגרונ גיכ"ק מהחיך דעלג"ת מהלשון צומ"ף מהשפתים זשסר"ן מהשנים, וכשאומר למשל צרוך, הצי הוא ממולא השפתים והרי"ש מהשניים והכ" מהחיך, ומי הוא המחצין צרגע א' אות א' ממולא זה ואות א' ממולא זה, וכי הוא כה אנושי, כי אם אנת הוא דקשר לון ומיחד לון צ"ה אלני שפתי תפתח צ"ה.

עיניו שיסבור שהוא הכנס ושוכח שהכל הוא הש"י. וזכו כל השוכח דבר א' ממשנתו ק"י, רכב לומר השוכח את האחד שהוא השי"ת שוכח ממשנתו שסובר שהוא בעלמו לומר זה, ושוכח שהכל הוא הש"י. וזכו מאמר הכתוב ק"י אל יתהלל הכנס בחכמתו וגבור בגבורתו ועשיר בעשרו, ר"ל שלא יסבור הכנס העובד ה' בחכמה, לא יסבור שהחכמה היא שלו, וכן הגבור המחגבר על יצרו לא ידמה בנפשו שהגבורה היא שלו, וכן העשיר השמה בחלקו, כ"א ק"י וגו' השכל וידוע אותי, ר"ל שידע שהחכמה והגבורה והעושר אינו שלו רק שהכל הוא הש"י ית"ש, בזאת, רמז לשכינתו ית', מלכות שמים נקרא זאת, שה' מדות מתלבשים בכ"ב אותיות מא' ועד ת' וזה מתחבב כל העולמות והבן:

*

במדרש ק"י קדושים תכיו יכול כמוני ת"ל כו' כי קדוש אני ה' קדושתו למעלה מקדושתכס. כל המקדש את עלמו מלמעלה מקדשין אותו מלמעלה, בעולם הזה מקדשין אותו בעולם הבא ק"י. הנה בראשית ברא אלכיס גו' בצביל התורה ובצביל ישראל ק"י, והנה ישראל הם נשמה לעולם, ועי"ק מתקיים עולמות עליונים ק"י, וכשישראל עובדים את השם בשלימות הם מורידים חיות הצורה ז"ה בכל דבר, ומתרומים עי"ק כל הנבראים, והקב"ה הוא נשמה לנשמה ק"י ומחיה כל הדברים

קא. אבות פ"ג מ"ח. קב. ירמיה ט, כב. קג. שם פסוק כג, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וכו'. קד. ויק"ר כד, ט. קה. יומא לט ע"א. קו. ע"י לעיל אות פג. קז. ועל ידם. קח. ענין קיום העולמות ע"י ישראל, ע"י זוהר ח"ג דף סו ע"א. ודף קסא ע"א. ועוד. קט. על ידם. קי. זוהר ח"ג קט ע"ב. קיא. ישעיה נז, טו. קיב. משלי י, כה. קיג. ישעיה סו, כב. קיד. תקרי"ז נז, צא ע"ב.

כאמור, ואז נשפע חיות וקדושה לשרש נשמתו למעלה. וזכו אדם מקדש מלמעלה מקדשין אותו מלמעלה, פ"י שורש נשמתו, וכל העולמות מתזכרין על ידו, בעוב"ז מקדשין אותו בעוב"ז, הוא כמבואר אללנו צ"י יתרו ק"י שיש עולם התענוג הנקרא עוב"ז עולם הבינה ק"י, וכשאדם מתפלל יכול לדבק עלמו אחר הבנתו, שירגיש בעלמו תענוג עליוני, הוא תענוג ממין עוב"ז צחוק תפלתו או לימודו, רק שלא יהיה כוונתו על התענוג, כי מתחלה לריך לעבוד בעיריחה עד שיבוא לו התענוג, וזכו בעוב"ז, פ"י אס מקדש ח"ע בעוב"ז כשעובד את ה' מקודם ומתפלל בעיריחה, ולוקח ח"ע עם הדברים לקשר בכם בצורה ית' ואז הוא עדיין צחי' עוב"ז, אז אח"כ מקדשין אותו בעוב"ז שיבוא לו התענוג כאמור:

וזהו ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך ק"י, כי הנה אנו צמוד נוקצא דלית לה מגרמה כלום, שאנו מקבלין משפע הצורה ז"ה וצרוך שמו, והצורה הוא צמוד דבר שמשפיע בכל הנבראים עד אין קץ ואין תכלית, וזכו ואל אישך תשוקתך, כי מתחילה תבוא התשוקה ממך, ואז יוולד תשוקה למעלה להשפיע ולרומם כל הנבראים, ועי"כ הוא ימשול בך, כי כביכול ממליכים את הצורה ז"ה בכל דבר שאנו עושין או אוכלין מזכרין בא"י אלהינו מלך

קטו. ריש הפרשה. קטז. זוהר ח"ב כו ע"ב, ועוד, עלמא דאתי איהו בינה. וע"י זוהר ח"א דף קנד ע"א, אם הבנים שמחה דא יובלא דכל חידו וכל חדוה דכלהו עלמין ב"י תליין, (בבינה). קיז. בראשית ג, טו. קיח. לשון כד הקמח ר"ה ע. וע"י פרקי דר"א פ"ג, אם אין עם מקלטין למלך איוה הוא כבודו של מלך. קיט. על ידינו. קכ. קדושים ב. קכא. ע"י לעיל פ' לך דף מח ד"ה להבין, ופ' ויצא דף קטז ד"ה ונודע. קכב. ישעיה טו, א. השמים כסאי והארץ הדרום רגלי. קכג. אולי צ"ל שלו.

*

במדרש תנחומא ק"י קדושים תכיו עד שלא בראתי העולם היו המלאכים מקדשין אותי בכם ואומרים צרוך ה' אלהי ישראל מן העולם גו', זה אדם אמרו המלאכים זכו כו' אמר הקב"ה לא, זכו שצבר על מלוא כו', זה נח כו' שהיה שיכור צחוק אהלו, זה אברהם כו' ולא ממנו ישמעאל ולא על שמו יקראו ישראל, יצחק ילא עשו שונאי ואהב אותו, עד שצא יעקב אמר הקב"ה זכו שיקראו ישראל על שמו ויקרא את שמו ישראל כמ"ש לא יעקב וגו' כי אס ישראל, זכו תורף המובן של המדרש אף שאין זה לשונו ממש:

להבין הענין תדע ממ"ש אללנו במ"א ק"א על פסוק השמים כסאי גו' ק"י כי סמיכות הכסא רס ונשא, כסא עליון שלא ק"י נסמך על הדום רגליו שצאריך, שהוא מה שאנו עושים מכל דברים ארזיים שבמדריגות תחתיו כסא לו ית', ע"י שום שכל להבין שכל הדברים הוא קדושתו ית' מלומס שם, שנפלו משרש המדות עליונות של העולמות עליונים, ולריכין אנו ישראל להמשיך כל הני"ל ממדריגות תחתונים ולקרצן לשרשן ולהמשיך אלהותו בכל דברים

לאנשים מושלמים שכל אחד סובר ששכלו טוב, ורק הוא היודע ומבין ויכול לדון בכל דבר כידוע, ועל האחר שאין אומר כמותו אומר עליו שאינו איש. וכל דבר מאלו ג' טעיות מביא לידי כל הקלקולים וחורבנות בעולם ורציחה וש"ד כידוע וא"צ להאריך בזה.

והנה כשנעניין בזה יבין כ"א שאין זה השלמה כלל, ואדרבה עוד מגרע ומקלקל מכמה טעמים. (א) שאף אם יהי עשיר וגבור וחכם כל ימיו וישיג בזה כל תאות העולם, הלא הוא עולם עובר, ואין מלוין לו לאדם בשעת פטירתו לא כסף וזהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומע"ט בלבד כפרק קנין תורה [מ"ט].

וא"כ ודאי שאין זה כלום, דהא גרוע בזה מכל הבע"ח שאינם צריכים להצטער עבור פרנסתם כרשב"א סוף קידושין. (ב) שמעיקרא דדינא הוא טעות שהעשיר אין לו הנאה בחייו יותר מהעני, ואולי עוד גרוע, משום שהעני אין לו השגה להתאות רק להשיג צרכי חייו ההכרחיים, וזה משיג בודאי, דהא הוא חי ומסתמא השיג מזונותיו אף שהוא באופן קשה, אבל עכ"פ השיג זה דמאן דיהיב חיי יהיב מזוניו, וי"ל הנאה רבה מזה, אבל העשיר שמתאוה לכל מה שעניו רואה שנדרמה לו שיוכל להשיג ולבסוף אינו משיגו כי א"א להשיג כל דבר שרוצה, רק שבגאותו חושב שודאי ישיג, ולכן כשאינו משיג הוא מצטער ע"ז מאד עד שקץ בחייו ואין שוה לו כל עשירותו, ואין אדם מת וחצי תאותו בידו ומי שיי"ל מנה רוצה מאתים [קה"ר א לד].

(ג) שעיקר העשירות אינו בידו רק ביד הקב"ה שבן לילה יכול להיות העשיר עני מחוסר לחם כדראינו בעינינו, וכן הגבור המושל על מדינות רבות בן לילה ירד מגדולתו ונעשה גם עני ואביון, כי הקב"ה משפיל גאים ומגביה שפלים כהרף עין, וכן יכול להיות שהגבור בגופו יחלה פתאם ולא יוכל אף לנענע ידו ורגלו, ורוב הגבורים והמושלים אין מתים מיתת עצמן. וא"כ ודאי שמעלת עשירות וגבורה וחכמה להשיג בהם

עניני תאות עוה"ז אינו כלום שהרי אינם בידו, ובכלל אלו המחזיקים עצמם לחכמים הוא שטות גדולה מאד, וכי אינו רואה בעצמו שיש דברים שלא הבין מתחלה ואח"כ כשעניין בהם יותר הבינם, וא"כ רואה שאף אצלו לא כל העתים שוים, וא"כ ודאי יכול להבין שיש חכמים גדולים ממנו ולא כל מה שהוא אינו מבין אינו כלום, אלא שהחכם ממנו יבין זה. וגם מקור החכמה עוד עמוק גם מהחכם ממנו, כי גם להחכם היותר גדול לא כל העתים שוים כי הוא רק שכל אנושי. וכ"ש איך יכול לטעות בזה כי הלא רואה בחוש חכמים גדולים ממנו, ואיך עושה עצמו כטועה, ובודאי הוא שטות גדולה מאד.

וביאר אלו הג' דברים בהבליות העשר שבארתי, שלמה המלך בקהלת [ה יב] יש רעה חולה וגו' עשר שמור לבעליו לרעתו ואבד העשר ההוא בענין רע וגו', פ"י שלא יוכל לעשות בזה כלום שאינו בידו רק ביד הקב"ה. ועוד כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא וגו' כל עמת שבא כן ילך וגו', וא"כ אף אם יהי עשיר כל ימיו אין זה כלום, שהוא עולם עובר ומאומה לא ישא וגו'. ועוד גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס הרבה וגו', שאף בעת שהוא עשיר אין לו שום הנאה מתאותיו כיון שרוצה עוד תענוגים ואינו יכול להשיגם ואין שוה לו כל עשרו כדבארתי. ואמרו חז"ל במגילה [י ב] לאדם שטוב

לפניו נתן חכמה ודעת ושמהה זה מרדכי, ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה המן. כונתם לבאר איך שהמן אחר כל עשירותו וממשלתו לא הי"ל שום הנאה בחייו, מאחר שהתאוה שגם מרדכי ישתחוה לו ולא הי' יכול להשיג זה ומשום זה קץ בחייו כדאמר שכל זה איננו שוה לו, ואמר ר"א א"ר חגיגה [שם טו ב] מלמד שכל גנזיו של אותו רשע חקוקים על לבו, פ"י שלא שכת מגדולתו ועשרו, ומ"מ קץ מחמת שלא הי' יכול להשיג תאוה קטנה כזו שאין אנו מבינים כלל איך מתאווים לזה. וא"כ רואין איך שהרשע בכל עשירותו וגבורתו וממשלתו אין לו שום הנאה

בחייו, ורק שהקב"ה נתן לו ענין לאסוף ולכנוס וגו' בלא שום הנאה, אבל הצדיק כגון מרדכי הי"ל שמחה והנאה מהעולם, אף שהי' שרוי בצער גדול כזה שנגורו להרגו כל היהודים, ובשלותו הי' מיושבי לשכת הגזית וירד כ"כ מגדולתו וגם הוא יום ג' לתעניתו, ומ"מ היתה לו הנאה בזה שראה שנדחתה הגזירה על שנה וא"כ הוא כדי שישבו בתשובה וירדם הקב"ה עליהם, ולכן הי"ל שמחה והנאה אף בעת רעה זו, שאיזהו עשיר השמח בחלקו, וכבר בארתי זה בדרושי למק"א [דרשות לפרשת שקלים ושבעות — תרפ"ז] והוא כדבארתי.

ועל ג' כתות טועין אלו ביאר הבינה לעתים מה שאמר ישע"י [ה כא] הוי חכמים בעיניכם, שהוא שטות גדולה איך טעו בזה, בפרט שנגד פניהם נבונים שהם גדולים מהן, שנבון עדיף. והוי גבורים לשתות יין, שבגבורתן משתמשין לתאות ורשעות, שכל התאות הוא במשל שכרות, כמו שאמר [ישעיה נא כא] שכרת ולא מיין. ואמר עוד נגד עשירות שמרשיעים בעשירותם שמצדיקים הרשע עקב שחז וגו', שאף שנתמנה כבר לשופט מחזיק ברשתו ואינו מקפיד לקבץ ממון אף באיסור, וגם אף שעושה רע ועול כזה בעולם שכדאי לפניו להחריב כל העולם בתאותיו לרדוף אחרי העשירות.

והנה האדם משתמש בג' הדברים — עשירות גבורה וחכמה לדברים טובים. והוא כשיודע שאינם שלו רק שהוא כפקדון לנסיון, ויעשה בהעשירות שלו צדקה וחסד וכל המצות שאפשר לקיים בממונו. ובגבורתו ג"כ יציל נפשות ויגמול חסד, שמאחר שידוע שהקב"ה נתן לו בריאות וכן, טורח בגופו לגמול חסד ולעשות כל המצות שאפשר לו לעשות בגופו. וכן ידע שהחכמה האמתית הוא ידיעת התורה והאמונה הטהורה, ואף מה שלא יבין. יתלה בקוצר שכלו וידע שהתורה היא אמת ואין להרהר אחריה, רק צריך להעמיק בשכלו להבין מה שאפשר לו, וכן ללמד לאחרים ולהבינם, ולהשכיל

בשכלו איך לילך בדרכי ה' ולהדבק במדותיו, שהיא חכמה האמתית וילמוד מכל אדם, כי לא יחשוב עצמו לחכם גדול אלא שיש ללמוד מכל אדם כבן זומא באבות פ"ד מ"א. וזהו כונת ירמיהו [ט כב] אל יתהלל חכם בחכמתו, כשסובר שהחכמה היא שלו ונשתלם בה, וכן לא הגבור בגבורתו, כשסובר שהגבורה שלו, וכן לא העשיר בעשרו, כשסובר שהעושר שלו. שזה הוא טעות גדולה ואין לו מזה שום הנאה, ואדרבה יביא בזה לרציחה וש"ד וממשלת איש ברעהו, וגרוע עוד מבע"ח. אלא בזאת יתהלל המתהלל בדברים אלו שחשב עשירות וגבורה וחכמה, השכל וידוע אותי שידע שהקב"ה נתן לו זה, ואז יעשה בודאי דברים טובים כמצווה. ומסיק כי הם חסר משפט וצדקה, שבחכמה ישכיל לעשות חסד, ובגבורה משפט שהוא להציל עשוק מיד עושקו, ובעשירות צדקה. ויעשה זה מחמת שבאלה חפצתי. אז יכול להתהלל בעשירותו וחכמתו וגבורתו שהוא שומר הגון ועושה באמונה.

ובן בארו חז"ל באורך במדרש תנחומא פ' משפטים [פיסקא ח] על קרא דכסף תלוה, הכל הקב"ה מנסה את העשירים וכי' הענינים מנסה אותן אם אינן מבעטים בעוה"ז וכי'. שהעני ג"כ צריך לידע שלא יתייאש מן הטובה, כי הכל הוא מהשי"ת, ולא יקנא בעשירים, כי בעצמו אינו יכול ליקח כלום רק צריך לשוב בתשובה שלימה ולפשפש במעשיו מפני מה נענש בעניות, ולהצדיק הדין ולהודות להשי"ת שענשו בעוה"ז, ועל טובתו שנתן לו חיים שריו שהוא חי, מאחר שחטא. וגם אפשר שלמחר יהי עשיר, ושהוא עתה נסיון שמנסהו שלא לקנאות בעושר, כי אין האדם יכול לעשות בזה מאומה, ואז יתן לו שכרו לעתיד לבוא, וגם בעוה"ז, כמו ששילם לאיוב אח"כ כפלי כפלים [איוב מב י]. ואמרו עוד [בתנחומא שם] ועשיר שעינו רעה אבד הוא וממונו מן העולם שנא' [קהלת ה יג] ואבד העשר וגו', לא כל מי שהוא עשיר היום עשיר למחר ולא כל מי שהוא עני היום עני למחר שנא'

במדבר אשר לא ידעון אבותיה למען
 ענתה ולמען נפתה להיטבה
 באחריתה: **א** ואמרת בלבבך פחי
 ועצם ידי עשה לי את התיל הזה:
ב וזכרת את יהוה אלהיך כי הוא הנתן
 לך כח לעשות חיל למען הקים את
 בריתו אשר נשבע לאבותי ביום
 הזה: **ג** והיה אם ישכח תשכח את
 יהוה אלהיך והלכת אחרי אלהים
 אחרים ועבדתם והשתחית להם
 העדתי בכם היום כי אבד האבדון:

אור החיים

ואם גנות ופרדסים שיש להם כמה וכמה
 ומשחקים הרבה כמה שנותנת האדמה כחה
 בפירות הארץ ובפירות האילן ואף על פי כן
 עומדים בחוסר כי יולאו הכל בצרכי השמישיהם
 ומלבושיהם: **א** לזה אחר שאמר ארץ חטה וגו' גמר
 אומר לא תחסר כל זה ואין אדם לריבין להוליא
 משבח פירות הארץ למקום אחר להביא במקומו
 דברים הצריכים לתשמיש אדם ותשמיש השמישיו
 וזכר ישנם צגדר ואכלת ושבעת:

יח. וזכרת את ה' וגו' **א** פירוש שצריך לכת
 לבו על עובתו כי מה' היתה לו:
 ודבר זה יעירכו תמיד להכיר צוראם והשגחתו עליו.
 ותחילת תחבולות יצר האדם היא להשכיחו דבר זה
 ודרך זה יכנס לאבדו, ואולי כי לזה סמך מאמר
 שאחרי זה והיה אם שכח תשכח **א** פירוש אם
 שכח דבר זה שח' הוא המטיב לך וגו' סופך
 שתשכח את ה', וסופך ללכת אחרי אלהים אחרים,

אור בהיר

ח וא"כ אין ראייה ממה שלא יחסר כל שחול לאכול לשובע. **ב** אין זה דבר והסוכו של ואמרת, והי"ל לא תאמר כן כי ה'
 הנותן וגו'. **ג** ולא די מן החסם, שאם לא יזכור ודאי יאמר כתי וגו'. **ד** וגם כפל. **ה** ומה נפקא מינה היאך

בגוים אשר יהוה מאביד מפניכם כן
 תאבדון עקב לא תשמעון בקול יהוה
 אלהיכם: **ט** שמע ישראל אתה
 עבר היום את הירדן לבא לרשת גוים

מיבד תיבדון: **א** בעממא די יו
 מאביד מקדמיכון כן תיבדון
 חלף דלא קבלתון במימרא דיו
 אלקהון: **א** שמע ישראל את עבר
 יומא דין ית ירדנא קמיצל

אור החיים

נחרכה כאומרים ז"ל, ומעשה יש מקום להרשיע
 ולעבוד עבודה זרה ולהערים ללמוד תורה כדי
 שחגין עליהם לבל יאבדו, לזה בא המאמר כאן
 כשבא להתרות על ע"ז שחסוב שיאבדו מן
 הארץ: **א** ואמר העדותי וגו' פירוש הריני מתרח
 צכם כי אבד תאבדון פירוש שתחילה אבד את
 תאבדון והוא שחביו כגוים חסירי התורה שישכחם
 ה' מהם ויהיו כגוים ולא כגוים אשר ה' מאבד וגו'
 כן תאבדון זו אבדה עלמם, וכפי זה תיבד כגוים
 נמשכת למעלה לומר דמיון האבדה שיהיו כגוים: **א**
 ונמשכת למטה לדמיון אבדה הגוים עלמם מן
 הארץ, ואומרו עקב וגו' **א** פירוש כיון שאין תורה
 הא למדת שאם יש להם תורה הם שיהיו עובדי
 עבודה זרה תורה תעמוד להם, והוא מה שדקדק
 לומר בקול ה', וכבר העירוהו צמח מקומות שכל
 מקום שיזכיר קול ידבר על התורה. עוד יראה
 באומרו כגוים וגו' כן תאבדון כי מלבד אבדתם
 שאמר למעלה במאמר אבד תאבדון **א** עוד לרא
 אחרת להם אחר שיאבדו הנשואים צבם יהיו
 כגוים אשר וגו' כן יאבדון פירוש שיכרת מהם
 נבואה ורוח הקודש שיאבדו, ועל זאת יחדר לז עס
 ה' שאין קללה בעולם כזו אוי לדורות שטעמו כוס
 המר הזה מר ממות והוא רחום ישו ירחמנו כי
 יתן את רוחו בנו כימי קדם. עוד יתבאר על זה
 הדרך כי שלשה מיני פורעניות רמז להם כאן,
 האחד דמיון שאירע להם בחרבן הבית שהרג מהם

אור בהיר

יאבדו. **ג** ולא יעלה להם תחבולותם. **ד** חסירי תורה. **ה** וכי תחקרון הוא שלא שמעו הלא עבדו ע"ז. **ו**
 ועשה הוא כפשוטו. **ז** מד להריגות ומד לגלות. ועיקר הטעם צבית ראשון היתה ע"ז כידוע, וכן גזירת המן שהשתחו
 לגלם. **ח** ואלהים הוא מדבר. **ט** ולא אמר מעבור את וגו'. **א** הגם שלא היה צו ביום. וגם הוא מיומר.

כי מעפרה יקח. ובשרם פי בארץ ישראל מחצב נחשת וברזל, שהם צריך גדול ליושבי הארץ, ולא תחסר כל בה. אבל מוצא הפסוק והנהיב איננו חסרון בארץ.

ובתרנום ירושלמי ראיתי: דאבנהא ברין היך פרזלא וכו', רוצה לומר שהכתוב משבח הארץ שימצאו בה מחצבים מן אבנים גדולות אבנים יקרות אבני גזית, לבנות מהם בתים וחומות ומגדלים, לא בארץ מצרים וארצות רבות שהם שוכני כתי חומר, ונעשים ליושביהם קבריהם.

(י) ואמר ואכלת ושבעת וברכת, כי תזכר עבודת מצרים וענוי המדבר, וכאשר תאכל ותשבוע בארץ הטובה תברך עליה את השם. ורבותינו (ברכות כא.) אמרו שאז מצות עשה, וטעמו: ותברך את ה' אלהיך, וכן: ועשית מעקה לגגך (להלן כב ח), וכן: ועשית פסח לה' אלהיך (להלן טו א), ולקחת מראשית כל פרי הארמה (להלן טו ב), ורבים בן.

וטעם על הארץ הטובה, כמו ועל הארץ הטובה, יצוה שתקברו בכל עת

טוב ירושלים

הארץ לוקחים אותו. והוא בישר להם שבארץ ישראל ישנם מחצבי ברזל ונחשת שהם צורך גדול ליושבי הארץ, ולא יחסרו כל בה. אבל מכרות כסף וזהב אינן הכרחיות בארץ.

ובתרנום ירושלמי ראיתי: דאבנהא ברין היך פרזלא. והכוונה שהפסוק משבח את הארץ שנמצאים בה מחצבים של אבנים גדולות, אבנים יקרות*, אבני גזית (מלכים"א ה לא) לבנות מהן בתים וחומות ומגדלים, ואינה כארץ מצרים וארצות רבות שבתיהן עשויים מטיט, ונעשים לדייריהם קבריהם*.

לפי דרך הפשט הפסוק אומר: וכשתזכור את שעבוד מצרים וענוי המדבר, אז כאשר ואכלת ושבעת בארץ וברכת את ה' אלהיך, תברך את ה' על הארץ הטובה אשר נתן לך.

לדעת ר"ל "וברכת" הוא צווי לברך על המזון ועל הארץ. ופשט הפסוק הוא: ואכלת ושבעת, ובכל עת ובכל מקום שתאכל ותשבוע, וברכת, תברך את ה' אלהיך על השובע וכן על הארץ הטובה אשר נתן לך, אשר יחילנה לך לעולמים.

(י) ואכלת ושבעת וברכת*. הכוונה, וכאשר תזכור את שעבוד מצרים ואת ענוי המדבר, אז כשתאכל ותשבוע בארץ הטובה תברך את ה' עליה.

ורבותינו אמרו (ברכות כא.) שזו מצות עשה, ושהפירוש של "וברכת" הוא: ותברך את ה' אלהיך. וכן הפסוקים: ועשית מעקה לגגך (להלן כב ח), ועשית פסח לה' אלהיך (להלן טו א), ולקחת מראשית כל פרי האדמה (שם טו ב), ופסוקים רבים כאלה, כולם צוויים.

והפירוש של "על הארץ הטובה*" הוא כאילו היה כתוב "ועל הארץ הטובה", והוא צווי לברכו

פני ירושלים

מאבניה תוציא ברזל, כמו "ומהרריה תחצוב נחשת" האמור אחריו, ולכן האמור אחריו, אבל הלא ברזל לא מוציאים מאבנים אלא מעפר הארץ, כמו שכתוב רבינו בסמוך. לכן מפרש רבינו שהכוונה: ארץ אשר במקום שתחשוב ששם אבנים, שם תמצא ברזל.

אותר. אך אי"כ היה לו לומר "ארץ אשר מעפרה תוציא ברזל". לכן מכיא רבינו את התרגום ירושלמי. אבנים יקרות, כבדות וקשות, אבני גזית, שאפשר לסתתן יפה.

קבריהם. כי במשך הזמן מתפוררים ונופלים עליהם. אך לפי פשוטו הפסוק אומר שהם ברזל ממש,

שתשבוע על השובע ועל הארץ שנתן לה, שינחילנה לך לעולמים ותשבוע מטובה, והנה חייב המצוה הזאת בכל מקום.

← (יח) וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך פת לעשות חיל. ידוע כי ישראל גבורים ואנשי חיל למלחמה, כי נמשלו לאריות ולזאב יטרף, ומלכי כנען במלחמה נצחו אותם. על כן אמר, אם תחשב כתי ועצם די עשה לי את החיל הזה, תזכר השם שהוציא אותך ממצרים, ולא היה לך שם פת ועצם יד כלל. ותזכר עוד, כי במדבר אשר אין לאל יד לחיות שם, עשה לך כל צורךך, אם בן גם החיל הזה אשר עשית בכרך, השם הוא שנתן לך הפת באשר עשית אותו. ואם תשבוע את השם, וכלה כרך ושאריך ותאבד באשר אבדו הם, כי כל עוזבי ה' יכלו.

ותזכר להביא עוד ראיה אחרת, שלא תחשב כתי ועצם די וגו', ואמר (ט א): שמע

טוב ירושלים

בכל עת שתשבוע על השובע ועל הארץ הטובה שנתן לך*, כלומר על הארץ שינחילנה לך לעולמים ותשבוע מטובה. ולפי זה חייב מצוה זו הוא בכל מקום.

(יא) השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך* לבלתי שמור מצותיו וגו'.

אם כשתנצח את מלכי כנען במלחמה ירום לבבך לחשוב כתי ועצם די עשה לי את החיל הזה לנצח אותם, וזכרת את ה' אלהיך שהוציאך ממצרים וכלכל אותך במדבר מבלי שהיה לך שום כח ויכולת לעשות זאת, ותזכר מזה כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, ולא בכחך נצחת אותם. שמע ישראל עוד הוכחה על כך. הלא אתה עובר וגו' לרשת גוים גדולים ועצומים ממך, שעריהם ערים גדולות וכצורות בשמים, והם עם גדול ורם בני ענקים, ומכיון שכן יודעת היום, תוכל לרעת כבר מהיום כי ה' אלהיך וגו' הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך למעלה מדרך הטבע, ולא בכחך ועוצם ידך תעשה זאת.

(יח) וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל*. ידוע שישראל הם גבורים ואנשי חיל למלחמה, שהרי נמשלו לאריות ולזאב יטרף, ואת מלכי כנען הלא נצחו במלחמה. לכן אמר, אם תעלה בלבך מחשבה שכתי ועצם די עשה לי את החיל הזה*, וזכור את ה' שהוציאך ממצרים, ולא היה לך שם כח ועצם יד כלל. ועוד זכור כי במדבר שלא היה אפשר לך לחיות בו שם סיפק ה' לך את כל צרכיך, ומכיון שכן גם החיל הזה אשר עשית בכרך, ה' הוא שנתן לך את הכח לעשות אותו. ואם תשכח את ה'*, הוא יאבד את כחך ותאבד כמו שאבדו הם, כי כל עוזבי ה' יכלו*.

והוא הביא להם עוד הוכחה שלא כחם ועוצם ידם עשו להם את החיל הזה, ואמר: שמע

פני ירושלים

מתברר לנו גם שכל הטובות שה' נותן לנו בארץ ובחוליה הם מאתו ית', לא ע"י כחנו ועוצם ידנו.

(יח) וזכרת וגו' לעשות חיל. השאלות הן: א. מהו החיל שעשו. ב. היכן נתן להם ה' כח לעשות חיל. שיכרו זאת.

החיל הזה. כלומר, "חיל" האמור כאן הוא מלחמה. וכך פירש רבינו בפי' יתרו (יח כא.) [ולעיל (ו ה) כתב רבינו שהוא ממון, כמו שתי"א].

ואם תשכח את ה', רבינו מפרש את שני הפסוקים הבאים.

עוזבי ה' יכלו, לשון הפסוק הוא בישעיה (א כח).

שנתן לך. ועדיין היה קשה לרבינו, הלא ממה שנאמר "אשר נתן לך" נראה שהצווי הוא רק ליושכי ארץ. לכן ממשך רבינו שהכוונה: שינחילנה לך לעולמים. (יא) פן תשכח את ה' אלהיך. בהשגות רבינו לסי' המצות (מ"א נוספות א) כתב שהיא מצות ל"ת לא לשכוח את האמונה בה' ולכפור בגלל זה בתורה ובמצוות. והפסוק מוסיף (בפסוק יד): ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך המוציאך מארץ מצרים, כי יציאת מצרים הוכיחה את כל עיקרי האמונה, שה' הוא קדמון, בעל רצון חפשי, כל יכול, וחידש את העולם. והביא עוד הוכחה על זה מהאזנות והמופתים הגדולים והנוראים שה' עשה לנו במדבר, כי מהם

7 ב' לַב חֲכָם לְיָמֵינוּ וְלֵב פְּסִיל לְשִׁמְאֵלוֹ: ב' לַבָּא דְחִכְמִינָא (אִיהוּ גַּם בְּדִרְדָּךְ כְּשֶׁהִסְכַּל קִרִי: פְּשִׁסְכֵּל הַלֵּךְ לְבָן דְּאִתְהִיבֵת בְּיַד יִמְיָא דְיָי, וְלַבָּא דְשִׁטְיָא לְמִקְנֵי נְכֶסֶךְ פְּסָף וְדִהֵב: ג' וְאִפּי פְּאֹרְחָא סְרִיכָא בְּעֵדֵן דְשִׁטְיָא אֲזִיל לְבִיהַּ חֲסִיר מִן חוּכְמָתָא, וְעֵבִיד מְלִין דְלֵא תִקְנִין לְאִתְעֲבָדָא, וְכוּלָא אֲמַרִין דְשִׁטְיָא הוּא: ד' אִין רוּחָא דְיַעֲרָא בְּיַשָּׁא מִתַּל בְּדָ, וּמִתְגַּבֵּר לְמַסַּק רִשְׁיִי

(ב) לַב חֲכָם לְיָמֵינוּ. חֲכַמְתוּ מוֹמֵנַת לְהוֹטוּ אֵל דִּקְשִׁיא לִיה הָרִי לֵב כֹּל אָדָם שׁוֹה בְּגוֹפּוֹ. לִכֵּן דִּקְ הַמְיוֹמֵנַת לְטוֹבָתוֹ שׁ: וְלַב כְּסִיף לְשִׁמְאֵלוֹ. לְנַקְשׁוֹ מִן הַדִּקְ הַמְיוֹמֵנַת שְׂהִיל תְּפֹלֵת וְנֹחַ לִי: (א) וְאִמֵּר לְכֹפֵּץ סִכֵּץ הוּא. כְּהִלְכְתוּ וּכְדִיבֹרוּ הַכֹּל מִכִּינִין שְׂהוּל שׁוֹטֵה: (ד) אִם רוּחַ הַמּוֹשֵׁף, מוֹשֵׁל הַעוֹלָם:

מצודת דוד

(ב) רוצה לומר השכל הנטוע בלב: ליימינו. רוצה לומר מוֹמֵן לוֹ כֹּל עִנְיָנוּ וּמִיד יִמְצָאנוּ בַּעַת הַצּוּרִךְ. ואמר בלשון השאלה, לפי שימין האדם מוֹמֵנַת וּמִהִירָה יוֹתֵר מִן הַשְּׂמֵאלִית: לְשִׁמְאֵלוֹ. רוצה לומר אינו מוֹמֵן ואינו מהיר בעת הצורך: (ג) וגם בדרך. אפילו בהיותו בדרך שלא במקום מושבו, אפילו כשהוא הולך ואינו מתעכב, נראה לכל שהוא חסר שכל: ואמר לַכֵּץ. רוצה לומר מעשיו ועניניו לא בהשכל, וכאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל: (ד) אם רוח המושף. אם תעלה עליו חמת המושל אל תניח מקום מושבו לברוח מפניו:

אבן עזרא

(ב) לַב חֲכָם. לא יאמר על גוף הלב, כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל, אע"פ שראשו נטוי לצד שמאל, וענינו ששכל החכם עמו ובשעת הצורך ימצאו מיד בכל עניניו במהרה, והפך זה הכסיל כאילו לב חכם ליימינו, כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות, בעבור היות מבוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין. ואין איש אטר יד ימינו טענה, כי המשל הוא על דרך הנמצא ברוב בני אדם: (ג) וגם בדרך. הסכל בכל עסקיו ודבריו יראה חוסר שכלו ודעתו, ואפילו כשהוא הולך בדרך, וכאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרונו לכל, וזה ענין ואמר לכל סכל הוא, כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל: (ד) אם רוח. בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים,

מדרשי חז"ל

(ב) לַב חֲכָם לְיָמֵינוּ. ובאברהם הוא אומר אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאלה. אמר ר' חנינא בר יצחק: ואשמאלה אין כתיב כאן אלא ואשמאלה, ואשמאלה לך, כל עיקר אני להימין. לב חכם ליימינו זה יעקב שנאמר ויקם יעקב וישא את בנו ואת נשיו, ולב כסיל לשמאלו זה עשו הרשע, שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו. (שם). לַב חֲכָם לְיָמֵינוּ וגו'. תיר: שתי כליות יש באדם, אחת יועצתו לטובה ואחת לרעה, ומסתברא דטובה ליימינו ורעה לשמאלו, דכתיב לב חכם ליימינו ולב כסיל לשמאלו. (ברכות סא.). לב חכם ליימינו, אלו הם הצדיקים שהם נותנין לבם לתורה שנאמר מימינו אש דת למו, ולב כסיל לשמאלו אלו הן הרשעים שהם נותנין לבם להעשיר שנאמר בשמאלה עושר וכבוד. (במדבר פכ"ב).

עֲלֵךְ, אֲתֵרְד טִב דְּהוֹתָא גְדִיג לְמִיקָם בִּיה לֵא תִשְׁבּוּק, אָרוֹם פְּתַנְמִי אֹרְיָתָא אֲתִבְרִיאוּ אִסּוּ בְּעֲלָמָא, לְמוֹשְׁבָךְ וְלִמְנִשִּׁי מִן קָדָם יי חוֹבִין בְּרַבְרִין: הֵאִית

קב קהלת י תרגום המושל תעלה עליך מקומך אל-תנח פי מרפא יניח חטאים גדולים: ה' יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיצא מלפני השליט: ונתן הסכל במרומים רבים

בְּשִׁתָּא דְחִזִּית בְּעֲלָמָא דְרִין תַּחַת שְׁמִישָׁא וּמִהֲנוּקָא בְּעֲלָמָא, כְּפַתְנָמָא דְשְׁלוּתָא דְנַפְקָא מִהֲחֻפְּפָא עַל גְּבֻרָא וּמִן קָדָם שׁוֹלְטִין: וְיִהֵב יי יֵת אָרוֹם רְשִׁיעָא וְשִׁטְיָא לְמַהֲוִי בְּרִיא שְׂפַתֵי חֲכָמִים רִשְׁיִי

פירש חכמתו מוֹמֵנַת וכו', וכן לב כסיל לשמאלו: תעלה עליך. לדקדק אחריו נמידת הדין: מקומך אף תנח. מידתך הטובה אל מנת, לומר לו מה יועיל לדקמי לי: כי מרפא. דקדוקי הדין פסורין הנאין עליו מרפא הוא לעוונותיו, ויניח לך חטאים הגדולים: (ה) כשגגה שיוצא מלפני השליט. דומה הוא לשליט שהנחיל דבר שגגה מפיו שנגג ולי אפשר לחזור, כך לומר הקב"ה ואין להשיב: (ו) נתן הסכל במרומים רבים. זו היא הרעה שהיא כשגגה

מצודת ציון

ענין עזיבה: מרפא. מלשון רפיון: יניח. מלשון הנחה: (ו) הסכל: בסורומים. מלשון מרום וגובה: רבים. רוצה לומר גדולים: כי מרפא. כי הרפיון מה שתהיה רפוי ממנו ואינך נמסר בידו, זה יניח ויצבור חטאים גדולים, כי בברחך תוסיף חטא, ולא יחמול עליך כאשר ישיג אותך: (ה) יש רעה. אשר ראיתי תחת השמש: כשגגה. ממשלת המושל מצריכו לעשות פעמים הפוך הראוי, ומראה לעם כאילו שגג בדבר, אשר לא כן הוא: (ו) נתן

ספורנו

תנח. ולפעמים תצטרך לרבר על לב המושל בחכמתך, כי מרפא יניח חטאים גדולים, כי אמנם לשון חכמים מרפא בחכמה תמיד כמו שהיה בתחלה, כאילו לא זו ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה כנגד האדם. ודע שאם התרפית יניחך הרפוי עם חטאים גדולים. ויותר נכון היות מרפא פועל מהבנין הכבד שממנו הרפה לה, והאל"ף במקום ה"א כאל"ף על כן הוא מרפא שהוא מהבנין הכבד, והענין כי העוֹב הממשלה יעזוב חטאים גדולים. וי"א כי איש מרפא יעזוב חטאים גדולים, כמו בעל הרפואה לא יאכל דבר שיויקנו היוק רב רק ישמר. ויפרש זה המפרש אם רוח המושל תעלה, אם תעלה עליו חמת המושל, לא תסור מדרוש החכמה והחכם לא יכעיס המושל. והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאנו לידי חטא שבעבורו יכעס המושל, כמו הרופא שישמר בתחלה מן המאכלים הקשים: (ה) יש רעה. באה מלת יוצא שהלמ"ד שלה אל"ף כמו הפעלים בעלי ה"א, כמו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה (אסתר כ ט), והיא לשון נקבה כי הזכר יוצא, וכמוהו כעגלה רשא (וימיה נ יא), ואם היא באל"ף באה על מנהג בעלי הה"א כמו דה (ויקרא כ יח), למען ספות הרוה (דברים כט יח). אע"פ שאמר בעל הדקדוק שאל"ף של דשא תמורת ה"א. וענין זה הפסוק דבק בשל מעלה, כי המושל תצריכנו ממשלתו שיעשה דברים הפך האמת, ויראה כאילו הם שגגה ולא ידע: (ו) נתן הסכל מפרשים אמרו שהיה ראוי להיות בשי"ן, והענין שבעלי השכל ראויים לשבת במרומים רבים והעשירים בהפך

מדרשי חז"ל

נח נכנס אל התיבה ברשות יוצא ברשות, יהושע עבר עם ישראל את הירדן ברשות ועלה ממנו ברשות, כדוד ער שלא מלך כתיב ודוד הוא הקטן, וכשמלך כתיב ויקם דוד המלך על רגליו וגו'. במדרכי עד שלא באת לו גדולה כתיב ומדרכי יושב בשער המלך, וכשבאת לו כתיב וישב מדרכי אל שער המלך. (קה"ר).

קמב

רע"ב

אבות פרק המישי

(ז) גולם. לשון גולמי כלים (כלים פ"ב מ"ח), שלא נגמרה מלאכתו. כך אדם שאינו נגמר בדעתו לא במדות ולא בחכמה, קרוי גולם: אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה. שכן מנינו באלעזר ואיתמר שלא רצו לדבר בפני אביהן כשקלף עליהם משה, והשיב אהרן (ויקרא י"ח): ואינו נכנס לתוך דברי חברו. שלא [יערצבנו], דכתיב (במדבר יב ו) שמעו נא דברי, המתו לנו על עד שאדבר.

שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם. חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה

לב אהרן

והנה במאור ושמש (פי' נק) האריך בענין, כי לעת כניסת יום השבת הראשון, ככלות ששת ימי המעשה, עשה אדם הראשון תשובה על חטאו, ומכאן זה הכניס לזון ככל הצוראים לעלות לשורשן, ע"ש.

וזה נרמז באומרו אף נב"ם, היינו הרצון לעשות רצון הצורא ית"ש, בנב"ם עשיה, נעשה על ידי הרצון של הדיק, כי באותו עשה שנחשורר אדם הראשון לתשובה והיה מעורר את כל הצוראים עמו, אז נברא כח זה שבזמן שהדיק מתעורר ברצון ותשוקה לעבודתו ית"ש, הוא מעורר את לבב אחרים עמו, אף באין אומר ואין דברים.

*

משנה ז

חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין.

מכל מולאטטובי זללה"ה לפרש הכתוב (קהלת י' ג) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו, כי אומיות הקודמין מימין של ל"ב המה אומיות א"ך, וכל ארץ ורקין מיעוטיין, וזהו לב חכם לימינו, כי החכם ממעט ומשפיל את עצמו, ולב כסיל לשמאלו, היינו אומיות השמאלים של ל"ב שהם ג"ם לשון ריבוי, שהוא מתגאה ומרבה בכבוד עצמו, עכ"ד.

ובזה יתבאר אומרו החכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, כי החכם מתנהג בענוה ושפלות הרוח, ועל כן הוא מכיר את מקומו וערכו ומצין שיש מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, ואינו מדבר בפניו, מה שאין כן הגולם השוטה ומתגאה, אינו מכיר את שפלות עצמו, ואינו רואה את גדולתו של חברו הגדול ממנו, ולכן הוא מרבה בדיבורים בפני כל.

ולזה שנינו לעיל (פ"ג מ"ג) סיג לחכמה שחיקה, על דרך שנינו (פ"א מ"י) יתבאר בהקדס מה שכתב בנועם מגדים (פ' מטות) בשם הרה"ק רבי יחיאל

קמב

רע"ב

אבות פרק המישי

ובמנין ואינו נכנס לתוך דברי חברו, ואינו נבהל להשיב, שואל בענין

קל וחומר להדיע: ואינו נבהל להשיב. כדי שתהא תשובתו כהלכה. וכן בחליהוא הוא אומר (איוב לו ג) כתר לי זעיר ואחור: שואל בענין ומשיב בהלכה. לדבר אחד הוא נמנה כאן. והכי פירושו, התלמיד שואל בענין, כלומר באותו ענין שהם עסוקים בו, ואז כרוב משיב כהלכה. אבל אם ישאל התלמיד שלא בענין, הוא מביא לרב שישיב שלא כהלכה, על דרך שאמר רבי חייא לרב (שבת ג) כי קאי רבי ביהאי מסכתא לא תשייליה במסכתא אחרתיו. וכן אהה מולא באנשים

לב אהרן

אמר רבן שמעון בן גמליאל כל ימי גדלתי בן החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משחיקה, והיינו כי החכם הוא רואה את מעלת זולתו שהוא יותר ממנו, ולכן הוא שותק תמיד.

*

ואינו נכנס לתוך דברי חברו כו' שואל בענין ומשיב בהלכה.

והנה כתב המהרש"א בחידושי אגדות (סוטה יג) בפסוק (משלי י' ח) חכם לב יקח מלוח, שהמחשב הפסד מלוח כנגד שכרה נקרא חכם לב. והקשה א"י זללה"ה בישמח משה (פ' ואחמק) הרי זהו על מנת לקבל פרס ואסור, כמו ששנינו לעיל (פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, ע"ש לדרכו. אמנם לפי האמור שפיר יש אופן שמוחר לעשות על מנת לקבל פרס, והוא באם אינו מבקש בשביל עצמו וזרכיו הגשמיים, אלא בכדי שיהא פנוי מן המעכבים עבודתו ית"ש ויהיה הסיפוק והיכולת בידו לעבדו עבודה שלימה, ובדרך זה מותר העבודה על מנת לקבל פרס, כי כל מה שיהנה מעולם הזה יחזיר אליו יחברך.

ועל פי זה יש לומר שהמשנה בא לפרש דרך החכ"ם, שהגם שהוא עושה על מנת לקבל פרס, מכל מקום אינו נכנס לתוך דברי חברו,